

Antik Roma Uygarlığı'nın İlk Yazılı Yasaları “Leges Duodecim Tabularum” Üzerinde Hellen Hukuku'nun Tesirleri

Etem Dönmez*

ORCID: 0000-0003-2000-2153

Öz

Modern dünyadaki hukuk sistemlerinin doğrudan yahut dolaylı olarak Roma Hukuku'nun etkileri altında kaldıkları bariz bir hakikattir. Bugün temel aldığımız Roma Hukuku'nun tarihte yazı ile kaydedilmiş ilk metni ise, MÖ V. asrın ortalarında vücuda getirilen XII Levha Yasaları olmuştur. Söz konusu dönemde, bilhassa Akdeniz kültür havzasında mevcut bulunan gelişmiş uygarlıkların Roma kültürüne ve dolayısıyla hukuk sistemine etkilerde bulunmuş oldukları aşikardır. Şüphesiz ki Latin-Roma kültürü üzerinde etkileri gözlenen toplumlar arasında en önde gelenler de Hellen Uygarlığı'nın temsilcileri olmuşlardır. Bu araştırma ile Romalılara coğrafi anlamda en yakın olan yerleşik toplumlardan Hellenler'e ait hukuk yapılarının, Roma'nın ilk yazılı yasalarına olan etkileri, incelenerek ortaya konmaya çalışılmıştır. Buna göre öncelikle bahsi geçen zamana ait Hellen hukuk metinlerinden XII Levha Yasaları ile mukayese edilmek üzere seçilmiş olanlar ve XII Levha Yasaları genel olarak tanıtılmış, ardından bütün bu yasa derlemeleri ile, Roma Cumhuriyeti'nin ilk yazılı yasa metinleri arasında, gerekli görülen ilgili pasajlardan alıntılar yapılarak, mukayeseler yapılmaya ve muhakemeler yürütülmeye çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: XII Levha Yasaları, Lykurgos, Solon, Gortyn, hukuk

Gönderme Tarihi:27/05/2020

Kabul Tarihi:24/06/2020

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Eskiçağ Dilleri ve Kùltürleri Bölümü, Latin Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, etem_donmez20@hotmail.com

Influences of the Greek Law on the “Leges Duodecim Tabularum” the First Written Laws of Ancient Roman Civilization

Etem Dönmez

ORCID: 0000-0003-2000-2153

Abstract

It is an obvious reality that law systems in the modern World are influenced by Roman Law directly or indirectly. The first inscribed text of Roman Law which today we are using it as base, is Law of the Twelve Tables (also known as The Twelve Tables) that are created in the middle of the fifth century B.C. It is clear that in the mentioned time, developed civilizations, especially presented in Mediterranean cultural area, had effected Roman culture and hence law system. Undoubtedly that, the foremost among the communities whose effects are sighted on the Latin-Roman culture is the representatives of Greek (Hellenic) Civilization. In this research study, it is tried to exhibit by analyzing influences of law structures which belong to Hellenes who are one of geographically the nearest settled societies for Romans, on the first written codes of Rome. Accordingly, primarily the selected ones, for comparing, among the Greek (Hellenic) Law texts which are involved aforesaid time, and Law of the Twelve Tables are generally introduced; subsequently between all these codifications and the first registered law texts of Roman Republic, it is tried to compare and judge by quoting related passages which are found necessary.

Keywords: Law of the Twelve Tables, Lycurgus, Solon, Gortyn, law

Received Date: 27/05/2020

Accepted Date: 24/06/2020

Первые письменные законы древнеримской цивилизации «Leges Duodecim Tabularum»

Резюме

Очевидно, что правовые системы в современном мире прямо или косвенно находятся под влиянием римского права. Первым текстом римского закона, на котором мы основаны сегодня, написанным в истории Закон двенадцати таблиц, введенный в середине 5-го века до нашей эры. Очевидно, что развитые цивилизации, существовавшие в средиземноморском культурном бассейне в этот период, оказали влияние на римскую культуру и, следовательно, на правовую систему. Несомненно, лидирующими среди обществ, чье влияние наблюдалось на латино-римскую культуру, были представители греческой цивилизации. С помощью этого исследования были исследованы последствия правовых структур, принадлежащих эллинам, одной из устоявшихся общин, ближайших к римлянам, для первых письменных законов Рима. Соответственно, во-первых, в целом были введены отобранные для сравнения Закон двенадцати таблиц а затем цитаты из соответствующих отрывков между всеми этими сборниками законов и первыми письменными текстами законов римской республики.

Ключевые слова : Закон двенадцати таблиц, Лукурт, Солон, Гортина, Закон.

Получено: 27/05/2020

Принято: 24/06/2020

Giriş

Hellen dünyasında ilk olarak Güney Italia ve Sicilia kentlerinde ortaya çıktığı düşünülen hukuk yazım geleneği, ya bu bölgeden Lokroi Epizephyrioili Zaleukos, Kataneli Kharondas, ya da Spartalı Lykurgos gibi efsanevi kişilikler, yahut da Mytilene tiranı Pittakos, Atina *arkhon*'u Solon gibi, oligarşik (aristokratik – timokratik) anlamda hak sahibi olmadığı halde iktidara gelen ya da getirilen önderler tarafından tatbik edilmiş ve hiç kuşku yok ki hukukçuluk, Roma Cumhuriyeti'nin erken dönemlerinde olduğu gibi rahipler tarafından yürütülmüş; dolayısıyla adı geçen yasa koyucular gibi kişilerin faaliyetleri haricinde, yasama organı niteliğinde bir hukukçu zümresi var olmamıştır. İnceleme konumuz olan XII Levha Hukuku'na etki etmesi muhtemel Hellen yasa metinleri, yukarıda adı geçen çoğu yasa yapıcının eserlerinden günümüze ulaşan en ufak bir parça dahi kalmadığı ve Lykurgos gibi bazı devlet adamları da yasaları “yazmamayı” gelenekleştirmeye gayret ettiklerinden, MÖ V. asrın ortalarına dek teşkil edilmiş olan Hellen hukuk külliyatlarından yalnızca Gortyn Yasaları'nın hemen hemen tamamına doğrudan kendi metni aracılığıyla ulaşabilmekteyiz; bununla birlikte, Plutarkhos tarafından hayatı ve faaliyetleri kaleme alınmış olan Lykurgos'un yasaları kısmen, kendi eserleri ve elbette sair antik kaynaklar yoluyla modern çağa erişmeyi başarmış olan Solon reformları ise belli ölçülerde mukayese kaldıracabilecek niteliği haiz bulunmaktadır. Bu bağlamda, erken dönem (kabaca MÖ 450'ye kadar) Hellen hukuk metinleri hakkında bilgi aktaran her türlü memba arasından, yalnızca Lykurgos Yasaları, Solon Yasaları ve Gortyn Yasaları, XII Levha Yasaları'na etkileri mukayese edilebilecek nitelikte olup, diğer yazarların eserleriyle alakalı somut kaynakların eksikliği söz konusudur. Öte yandan, bilhassa XII Levha Yasaları gibi, toplumsal talep neticesinde ve hukukta şeffaflığı tesis etmek adına oluşturulan külliyatlarda, zaten genel geçer hale gelmiş olan kuralları belirtmek yerine, yalnızca ihtilafli hususlar üzerinde durulmuş olması, bu tür kodifikasyonların dönemin mevcut hukuki birikiminin yalnızca kısmi birer yansımaları olduklarını akla getirmekte, bunların da çağlar boyunca yapılan istinsahlar ve atıflar üzerinden bugün yeniden derlendikleri gerçeği, araştırmacıyı, yağmalanmış bir freskin, duvar yüzeyinde geriye kalan noktacıları gibi, çok spesifik

alanlarda, çok kesin fakat kısıtlı yargularla karşı karşıya bırakmaktadır. Dolayısıyla bu çalışma içerisinde, hacim ve kapsamları bakımından XII Levha Yasaları'na etkileri incelenecek olan Hellen medeniyetine ait 3 hukuk derlemesi de, bizzat XII Levha Yasaları da, dönemlerinde yalnızca ihtiyaç duyulan konular üzerine eğilmiş oldukları için, bu inceleme ile MÖ V. asra dek süre gelmiş olan Hellen ve Roma hukuklarının bir mukayesesi değil, fakat yalnızca doğrudan yahut ikinci el kaynaklarla bugüne ulaşabilmiş bulunan yasa derlemelerinin gözden geçirilmesi söz konusu olabilecektir.

1) Hellen Yasaları

A) Lykurgos Yasaları

Plutarkhos tarafından daha Antikçağ'da belirtildiği üzere, "Lykurgos hakkında hiçbir su götürmez gerçek söylenemez."¹ MÖ XI. – VII. asırlar arasında bir dönemde, Sparta'nın *Agiadai* yahut *Eurypontidai* kraliyet ailelerinden birisine mensup olarak,² kuvvetle muhtemel Dor istilasının ardından, Lakedaimonia'da siyasi ve sosyal düzeni tesis etmek adına bir dizi reformlar yapmış, ve muhtemelen kentte, ikili krallık sistemini, "γερουσία" (= *Gerousia*: İhtiyarlar Meclisi), "Ἀπέλλα" (= *Apella*: Halk Meclisi), "ἔφοροι" (= *ephoroi*: denetmenler) gibi kurumları teşkil etmekle birlikte, arazi reformu, ortak ziyafet kültürü gibi sosyal bir takım değişiklikler de vücuda getirerek, "Εὐνομία" (= *eunomia*)'nın³ kurucusu olmuştur.⁴ Bütün bunlara ilaveten, Lykurgos, çok ilginç bir şekilde ve muhtelif gayeler doğrultusunda, yazılı yasa yapılmasını yasaklamıştır.⁵ Bu bağlamda Laura Pepe tarafından belirtilen, "Lykurgos'un anayasa yazdığı" bilgisi revize edilmelidir.⁶

¹ Plut., Lykr., I-1.

² P. Poralla, *Prosopographie Der Lakedaimonier bis auf die Zeit Alexanders des Großen*, Breslau: Kommissions-Verlag von J. Max & Comp., 1913, 88.

³ William George Forrest, "Lycurgus (2)", *The Oxford Classical Dictionary*, (ed. N. G. L. Hammond ve H. H. Scullard), Second Edition, Oxford: Clarendon Press, 1970, 628-629 ; Laura Pepe, "Yunan Hukuku", *Antik Yunan* içinde, (ed. Umberto Eco), İstanbul: Alfa Tarih, 2017, 316-323.

⁴ Ulrich Kahrstedt, "Lykurgos", *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*. c. 13/2, Stuttgart: Alfred Druckenmüller Verlag, 1927, 2444 ; John Warrington, *Every Man's Classical Dictionary 800 B.C. – A.D. 337*, London: J. M. Dent & Sons LTD, 1961, 328 ; Konrad Kinzl, "Lykurgos (4)", *Der Kleine Pauly Lexikon Der Antike* c. 3, Stuttgart: Alfred Druckenmüller Verlag, 1964, 823.

⁵ Hdt., I, 65-66 ; Kahrstedt, "Lykurgos", 2444 ; Kinzl, "Lykurgos (4)", 823; Margaret C. Howatson (ed.), *Oxford Antikçağ Sözlüğü*, çev. Faruk Ersöz, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2015, 573 ; "Lycurgus" *Encyclopædia Britannica*, academic.eb.com/levels/collegiate/article/Lycurgus/49495

B) Solon Yasaları

Antikçağ'ın yedi bilgesinden biri ve Lykurgos ile birlikte Antikçağ'daki en önemli Hellen yasa koyucusu olarak kabul edilen ve Peisistratos ile de anne tarafından kan bağı bulunan Atinalı devlet adamı, yasa koyucu, hatip, asker, şair ve tüccar Solon'un yaklaşık olarak MÖ 640-560 yılları arasında yaşamış olduğu sanılmaktadır.⁷ Kuvvetle muhtemel MÖ 600 dolaylarında,⁸ Atina ile Megara arasında, Salamis Adası dolayısıyla patlak veren harpte, Atinalıların kötü sonuçlar alması üzerine coşku dolu şiirlerle yurttaşları gayretli olmaya davet eden Solon, buradaki başarısı ile fark edilmiş, MÖ 594'te, bitmek tükenmek bilmeyen, adeta sarmal haline gelmiş sosyal, ekonomik ve politik problemlerin çözümü için, ittifakla *arkhon*⁹ seçilmiştir.¹⁰ Netice itibariyle Solon, gelir adaletsizliği, sosyal sınıfların politikaya katılımında dengesiz dağılım, hatalı ticaret stratejileri gibi nedenlerden kaynaklanan sorunların çözümü adına, borçların karşılanarak silinmesi, borcu dolayısıyla köleleştirilmiş insanların özgürlüklerinin temin edilmesi, zeytinyağı dışında hiçbir ürünün ihraç edilmemesi, muhtemelen askeri maksatları ön planda tutarak toplumun gelir düzeyine göre 4 sınıfa ayrılması¹¹ ve bu sınıfların hiyerarşik yapılarına göre politik görevlere katılımlarının kan temelli soyluluğa göre değil fakat ekonomik gelir düzeyi bakımından ele alınarak

(19.04.2020); Karl-Joachim Hölkeskamp (Cologne), "Lycurgus", in: *Brill's New Pauly*, Antiquity volumes edited by: Hubert Cancik and, Helmuth Schneider, http://dx.doi.org/10.1163/1574-9347_bnp_e714060 (18.04.2020).

⁶ Pepe, "Yunan Hukuku", 321.

⁷ Warrington, *Every Man's*, 477 ; Hans Volkmann, "Solon", *Der Kleine Pauly Lexikon Der Antike* c. 5, Stuttgart: Alfred Druckenmüller Verlag, 1964, 262 ; Mischa Meier (Bielefeld), "Solon", in: *Brill's New Pauly*, Antiquity volumes edited by: Hubert Cancik and , Helmuth Schneider, http://dx.doi.org/10.1163/1574-9347_bnp_e1116670 (19.04.2020).

⁸ Arnold Wycombe Gomme, "Solon", *The Oxford Classical Dictionary*, (ed. M. Cary, H. H. Scullard vd.), Oxford: Oxford University Press, March 1949, 847.

⁹ Arnold W. Gomme ve P. J. Rhodes, "archontes", *The Oxford Classical Dictionary*, Fourth Edition, (ed. S. Hornblower ve A. Spawforth), Oxford: Oxford University Press, 2012, 144-145 ; Howatson, *Oxford*, 92.

¹⁰ Aristot., *Ath.*, pol., V ; Iohannes Kirchner, *Prosopographia Attica II* (Λ – Ω), Berlin: Typis et Impensis Georgii Reimeri, 1903, 259-260 ; Warrington, *Every Man's*, 477 ; Volkmann, "Solon", 263;"Solon" *Encyclopædia Britannica*, academic.eb.com/levels/ (19.04.2020).

¹¹ Wolfgang Aly, "Solon", *Pauly's Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*. c. 3/A-1, Stuttgart: J. E. Metzlersche Verlagsbuchhandlung, 1927, 972.

sağlanması, yabancı zanaatkarlara vatandaşlık payesi verme yoluyla endüstri ve ticaretin teşviki, yeni ölçü ve para birimlerinin kabulü gibi pek muhtelif islahatlar ile devletinde nizamı sağlamaya çalışmış; ve bütün bunlara ilaveten, hala yürürlükte olan Drakon yasalarının, cinayete ilişkin olanları hariç tamamını tedavülden kaldırarak, Atina hukukunu daha insancıl hale getiren yeni yasalar ortaya koymuş ve kuvvetle muhtemel çıkarmış olduğu yasaları yuvarlak bir sütuna ya da dikdörtgen stellere,¹² “βουστροφηδόν” (= *boustophedon*)¹³ yazı stiliyle kazdırtarak kaydedilmelerini sağlamıştır.¹⁴

C) Gortyn Yazıtları

Girit’in güneyinde, Mesara Ovası’na hakim bir alanda bulunan Gortyn kenti ile alakalı haber bildiren ilk antik yazar, meşhur ozan Homeros olmuştur;¹⁵ Bu dizeler ile kentin müstahkem mevkiine işaret eden Homeros’u, arkeolojik veriler de doğrulamaktadır; öyle ki Gortyn akropolünde, Neolitik Çağ’a dek indirgenebilen yerleşim düzeninin olduğu belirtilmektedir.¹⁶ Her ne kadar kentin Minos çağında varlığı bilinse de,¹⁷ bu dönemde bölgesel üstünlük Phaistos’tadır. Gortyn, MÖ VII. asır sonrasında Dor istilasının ardından ön plana çıkmaya başlayacak, bilhassa Akdeniz’in doğu-batı seyir rotalarına hakim olan Matalon/Matala ve Leben (bugün: Lentas) limanları sayesinde kent, ilerleyen süreçte Phaistos’u zapt ederek, bölgede onun yerine

¹² Volkmann, “Solon”, 264.

¹³ Hdt., II-36 ; Howatson, *Oxford*, 39, 156.

¹⁴ Atistot., Ath., pol., VI-VII, X-XI ; Plut., Sol., XVII ; Kirchner, *PA II*, 260 ; Aly, “Solon”, 958 ; Gomme, “Solon”, 847 ; Warrington, *Every Man’s*, 477-478 ; Betty Radice, *Who’s Who In The Ancient World*, New York: Penguin Books, 1973, 223 ; Arnold W. Gomme, Theodore John Cadoux ve P. J. Rhodes, “Solon”, *The Oxford Classical Dictionary*, Fourth Edition, (ed. S. Hornblower ve A. Spawforth), Oxford: Oxford University Press, 2012, 1380.

¹⁵ Hom., Il., II – 646 ; Hom., Od., III – 293-296 ; Ernst Meyer, “Gortyn”, *Der Kleine Pauly Lexikon Der Antike* c. 2, Stuttgart: Alfred Druckenmüller Verlag, 1964, 855 ; Holger Sonnabend (Stuttgart) “Gortyn”, in: *Brill’s New Pauly*, Antiquity volumes edited by: Hubert Cancik and , Helmuth Schneider, http://dx.doi.org/10.1163/1574-9347_bnp_e426630 (20.04.2020).

¹⁶ S. Lauffer, *Griechenland Lexikon der historischen Stätten* Von den Anfängen bis zur Gegenwart, München: Verlag C. H. Beck, 1989, 238 ; Holger Sonnabend (Stuttgart) “Gortyn”, in: *Brill’s New Pauly*, Antiquity volumes edited by: Hubert Cancik and , Helmuth Schneider, (20.04.2020).

¹⁷ Ludwig Büchner, “Gortyn”, *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*. c. 7/2, Stuttgart: J. B. Metzlersche Buchhandlung, 1912, 1667.

gececektir.¹⁸ Söz konusu dönem, Gortyn'in ön plana çıktığı bir çağa tekabül etmektedir; nitekim MÖ V asrın ortasında, yaklaşık MÖ 450 yılı dolaylarında, muhtemelen o zamanlar “ἐκκλησιαστήριον” (= *ekklesiasterion*)¹⁹ olarak kullanılan kamu binasının kireçtaşı²⁰ duvarına, 12 adet sütun üzerine, *boustrophedon* stiliyle, 18 harften oluşan bir alfabe ile²¹, arkaik Dor lehçesinde,²² her biri kendi içerisinde uyumlu 55'er satırlık bir yasa külliyyatı kazılarak nakşedilmiştir. M.S. 100 dolaylarında, Romalılar bu sütunları numaralandırarak sökmüş ve bölgeye inşa ettikleri *odeum*'un yassı dış duvarı olarak, devşirme malzeme biçiminde kullanılarak, yeniden inşa edilmiş olup, bugün hala aynı yerde, ufak tefek eksiklikler dışında,²³ okunabilir vaziyette bulunmaktadır.²⁴

Hellen Hukuku'na ait, Hellenistik Çağ evvelindeki en kapsamlı metin olarak tanımlanan Gortyn Yasaları, her ne kadar modern hukuk kodifikasyonlarındaki sistematığe sahip olmasalar da, kendi içerisinde tutarlı, belirli bir ahenkte oluşturulmuşlardır.²⁵ Kodifikasyonun teşkil edilme nedeni için ise Avusturyalı hukuk

¹⁸ Lauffer, *Griechenland*, 238 ; Victor Ehrenberg, Lucia F. Nixon ve Simon R. F. Price, “Gortyn, Gortyn law code”, *The Oxford Classical Dictionary*, Third Edition, (ed. S. Hornblower ve A. Spawforth), New York: Oxford University Press, 1999, 643 ; "Gortyn." *Encyclopædia Britannica*, academic.eb.com/levels/collegiate/article/Gortyn/37453 (20.04.2020).

¹⁹ Howatson, *Oxford*, 274-275.

²⁰ Henry John Roby, “Twelve Tabela of Gortyn”, *Law Quarterly Review*, vol. 2, no. 2, 1886, 135.

²¹ Roby, “Twelve...”, 136.

²² Lauffer, *Griechenland*, 238.

²³ 9. sütunun sol üst köşesi, 10. sütunun neredeyse bütün üst kısmı, 12. sütunun ise komple üst kısmı kırık yahut eksiktir. Roby, “Twelve...”, 135.

²⁴ Exupere Caillemet, “Gortyniorum Leges”, *Dictionnaire Des Antiquités Grecques Et Romaines*, 2/2, (ed. C. V. Daremberg ve E. Saglio), Paris: Librairie Hachette Boulevard Saint-Germain, 1896, 1631 ; Meyer, “Gortyn”, 856 ; Victor Ehrenberg, “Gortyn”, *The Oxford Classical Dictionary*, (ed. N. G. L. Hammond ve H. H. Scullard), Second Edition, Oxford: Clarendon Press, 1970, 472 ; Gerhard Thür (Graz), “Gortyn”, in: *Brill's New Pauly*, Antiquity volumes edited by: Hubert Cancik and , Helmuth Schneider, http://dx.doi.org/10.1163/1574-9347_bnp_e426630 (20.04.2020).

²⁵ Caillemet, “Gortynorum...”, 1631 ; Ehrenberg, “Gortyn”, *OCD*², 472 ; Lauffer, *Griechenland*, 238; "Gortyn." *Encyclopædia Britannica*, academic.eb.com/levels/collegiate/article/Gortyn/37453 (20.04.2020) ; Gerhard Thür (Graz), “Gortyn”, in: *Brill's New Pauly*, Antiquity volumes edited by: Hubert Cancik and , Helmuth Schneider, http://dx.doi.org/10.1163/1574-9347_bnp_e426630 (20.04.2020).

tarihçisi Gerhard THÜR, soylular arasında sosyal bir gerilim olduğu ve bu sürtüşmenin, yasaların yazılı hale getirilmesi sonucunu doğurduğu ifadesini kullanmaktadır.²⁶

2) Roma Yasaları

A) Leges Duodecim Tabularum

Dünyaya “hukuk” mefhumu ile nam salmış olan Romalılar’ın ilk, ve yaklaşık bin yıl boyunca yürürlükte olmasa da kanun nazarında geçerli kalan hukuk külliyatlarının adı, Roma’nın “Magna Carta’sı” olarak da ifade edilen, “Leges Duodecim Tabularum”, Türkçe’de yaygın olan karşılığıyla “On İki Levha Yasaları” idi. Hellen yasalarına benzer şekilde, Roma’da da “güvenilir” bir yazılı hükümler listesi oluşturma gereği, sözlü hukuku tekelinde tutarak, menfaatlerine göre istimal eden “patricius” zümresine karşılık, hukuk sisteminden tam olarak faydalanamayan “plebs” sınıfından gelen tepkiler neticesinde doğmuştur.²⁷ İşte bu toplumsal mücadele sırasında meydana gelen hadiseler arasında, hukuki anlamda “plebs” zümresinin, yalnızca kendilerini değil fakat bütün Roma tarihini alakadar eden kayda değer başarısı, mevcut örf-adet, gelenek ve görenekleri içeren teamül hukukunun yazılı hale getirilmesi faaliyeti olmuştur.

Hukukta şeffaflığı sağlamak amacıyla ilk olarak MÖ 462 yılında *tribunus plebis* C. Terentilius Arsa tarafından, teamül hukukunun yazıyla kaydedilmesi için 5 kişilik bir komisyon teşkili teklif edilmiş ve fakat *patricius*’lar nazarında kabul görmemiştir.²⁸ Nedeni belirsiz olmakla birlikte, herhalde ki *plebs*’lerin yoğun baskıları neticesinde, MÖ 454 yılında, yasaların yazılı hale getirilmesi kabul edilmiş ve Livius’un ifadesine göre Atina’ya Solon’un yasalarını incelemek ve Romalılara yasa yazımında kılavuzluk etmek amacıyla 3 kişilik bir heyet yollanmıştır.²⁹ Bu alıntının gerçekliği tartışılmakla

²⁶ Gerhard Thür (Graz), “Gortyn”, in: *Brill’s New Pauly*, Antiquity volumes edited by: Hubert Cancik and, Helmuth Schneider, http://dx.doi.org/10.1163/1574-9347_bnp_e426630 (20.04.2020).

²⁷ William Carey Morey, *Out Lines of Roman Law: Comprising Its Historical Growth and General Principles*, New York: G. P. Putnam’s sons, 1894, 26 ; A. Arthur Schiller, *Roman Law: Mechanisms of Development*, New York: Mouton Publishers, 1978, 145-146 ; M. H. Crawford, *Roman Statutes* Vol. II, London: Institute of Classical Studies University of London, 1996, 560 ; George Mousourakis, *A Legal History of Rome*, London and New York: Routledge Taylor & Francis Group, 2007, 24.

²⁸ Theodor Mommsen, *The History of Rome* vol.1, trns. William P. Dickson, London: Richard Bentley & Son, 1894, 361-362.

²⁹ Liv. III, 36, 8 ; Dion. Hal., X, 52, 4 ; William Smith, *Dictionary of Greek and Roman Antiquities*, Boston: Little Brown and Company, 1859, 688 ; G. Humbert, “Decemviri”, *Dictionnaire Des Antiquités*

birlikte, yasalardaki Hellen etkisinden hiç kuşku duymayanlar,³⁰ söz konusu ziyaretin aslında Roma'nın daha yakın ilişki içerisinde olduğu Güney Italia ve Sicilia'daki Hellen kentleri ile olan bağlantıyı sembolize ettiğini³¹ ve Italia'nın dışı ile henüz hiçbir bağlantı kurulmadığını,³² bilakis Roma'nın bilhassa Etrüskler çağında dış dünya ile irtibat temin etmiş olduğundan Hellen kentleri ile kayda değer bir etkileşimin söz konusu olduğunu,³³ ya da hem Hellas'a, hem de Magna Graecia'ya heyetler yollanarak, hukuk yapılarının incelenmeye çalışıldığını,³⁴ yahut da zaten yasalar üzerinde bulunan Hellen etkilerinin, böyle bir ziyaret hikayesi ile anlatılmaya çalışıldığını³⁵ ifade edenler, ve hatta *patricius* zümresinin, *plebs*'leri oyalamak ve kodifikasyonu geciktirmek adına bu

Grecques Et Romaines, 2/1, (ed. C. V. Daremberg ve E. Saglio), Paris: Librairie Hachette Boulevard Saint-Germain, 1892, 31 ; Mommsen, *The History of Rome*, 362-363 ; Frederick Parker Walton, *Historical Introduction to the Roman Law*, Edinburgh: William Green & Sons, 1903, 82 ; Dieter Medicus, "Tabulae duodecim", *Der Kleine Pauly Lexikon Der Antike* c. 5, Stuttgart: Alfred Druckenmüller Verlag, 1964, 482 ; Gary Forsythe, *A Critical History of Early Rome: From Prehistory to the First Punic War*, Berkeley: University of California Press, 2005, 209 ; Mousourakis, *A Legal History*, 24.

³⁰ Michael Steinberg, "The Twelve Tables and Their Origins: An Eighteenth-Century Debate", *Journal of History of Ideas*, Vol. 43, No. 3, (Jul. – Sep. 1982), Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 379-380, 386.

³¹ Erich Stephen Gruen, "Romans and Others", *A Companion to the Roman Republic*, (ed. N. Rosenstein ve R. Morstein-Marx), Blackwell Companions To The Ancient World, Oxford: Blackwell Publishing Ltd. 2006, 468 ; J. J. Aubert, "The Republican Economy And Roman Law: Regulation, Promotion, Or Reflection?", *The Cambridge Companion To The Roman Republic*, 2nd Edition, (ed. Harriet I. Flower), New York: Cambridge University Press, 2014, 171.

³² Jacques Heurgon, *The Rise of Rome to 264 B.C.*, trns. J. Willis, Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1973, 170 ; Mousourakis, *A Legal History*, 24-25.

³³ Josef Delz, "Der Griechische Einfluß Auf Die Zwölftafelgesetzgebung." *Museum Helveticum* 23, no. 2 (1966): 69-83 www.jstor.org/stable/24813339 (04.05.2020) ; Mehmet Üçer, *Roma Hukuku*, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2018, 58.

³⁴ Halil Demircioğlu, *Roma Tarihi I. Cilt Cumhuriyet I. Kısım Menşe'lerden Akdeniz Havzasında Hakimiyet Kurulmasına Kadar*, 5. Baskı, Ankara: TTK Yayınları, 2011, 96.

³⁵ Andrew Drummond, "Decemvirates, First and Second", *The Oxford Classical Dictionary*, Third Edition, (ed. S. Hornblower ve A. Spawforth), New York: Oxford University Press, 1999, 435. Drummond, aynı yerde ayrıca teşkil edilen 10 kişilik yasa yazım komisyonunun da Hellen'lerden etkilenilerek teşkil edildiğini belirtmektedir.

tür ziyaretler düzenlediğini ileri sürenler,³⁶ yahut bu hikayeyi tamamıyla sonraki yazarların uydurmaları olarak görenler³⁷ bulunmaktadır; böyle bir ziyaretin tashihi bir yana, söz konusu dönemde Roma, Hellen kentleri karşısında, hele ki Perikles ile bir “Altın Çağ” yaşamakta olan Atina³⁸ nazarında, her anlamda önemsiz bir konumda bulunduğu ve bununla birlikte, ticaret, denizcilik, felsefe gibi ileri düzey uğraşlarla meşgul Hellen toplumunun sahip olduğu, kendi içerisinde farklılıklar göstermekle birlikte, Roma’ya nazaran gelişmiş hukuk düzeyi, Roma’nın hiçbir koşulda tamamen benimseyerek kullanabileceği metinlerden oluşmamakta idi.³⁹ Hellen yasaları, Roma’nın “henüz” dışı kapalı olan zirai sosyal yapısı ve bizzat XII Levha Yasaları’nın da doğrulamış olduğu üzere, Tiber Nehri’nin dahi ötesine erişemeyen küçük sınırları için fazla gelişmiş durumda idiler.⁴⁰ Mezkûr yasalar küçük bir şehir devletinin tarım toplumunda biçimsel, katı ve veciz yasal kavramlarını yansıtmaktadır ve sadece Roma vatandaşlarına uygulanabilecek kanunları içermektedir.⁴¹ Nitekim akademik camiada genel kanı, Hellen kentlerine seyahatlerin gerçekten düzenlenmiş olduğu, fakat bunun doğrudan Roma hukukunda yansımalarının pek az bulunduğu, XII Levha Yasaları’nın esas itibarıyla “Romalı” bir kimliğe sahip olduğu görüşü olmuştur.⁴²

³⁶ Noah J. Stanzione, "Reconstructing the Twelve Tables: Some Problems and Challenges," *Digest: National Italian American Bar Association Law Journal* 18, 2010, 25.

³⁷ Forsythe, *A Critical History*, 209-210.

³⁸ B. G. Niebuhr, *Lectures on the History of Rome From the Earliest Times to Fall of the Western Empire*, v.1, 2nd Edition, London: Taylor Walton and Maberly, 1850, 195.

³⁹ H. F. Jolowicz, *Historical Introduction to the Study of Roman Law*, 2nd Edition, London: Cambridge University Press, 1965, 111 ; Mousourakis, *A Legal History*, 24-25.

⁴⁰ “Tertiis autem nundinis capite poenas dabant aut trans Tiberim peregre uenum ibant.” (= [Borçlulara] Üçüncü Pazar günü ise ölüm cezaları verirlerdi ya da Tiber ötesine, ülke dışına satmaya giderlerdi.) Gell., XX, 1, 47, 4 – 1,48,1 ; Mommsen, *The History of Rome*, 131 ; Olga Tellegen-Couperus, *A Short History of Roman Law*, Taylor and Francis e-Library. 2003, 20.

⁴¹ Talat Koçak, T. Geç Antik Çağ’da (Doğu Roma) Bizans Hukukunun Tarihi Seyri. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(Prof. Dr. Fuat Sezgin Özel Sayısı), 2019, 126.

⁴² Samuel Eliot, *Liberty of Rome: History. With an Historical Account of the Liberty of Ancient Nations*, New York: G. P. Putnam – London: R. Bentley, 1849, 436 ; Smith, *Dictionary*, 688-690 ; Morey, *Roman Law*, 25-26 ; Walton, *Roman Law*, 83 ; Adolf Berger, “Tabulae duodecim”, *Pauly’s Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*. c. 4/A-2, Stuttgart: J. B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung, 1932, 1922 ; Jolowicz, *Roman Law*, 108 ; Delz, "Der Griechische Einfluß...", 77 ; Schiller, *Roman Law*, 156-

Heyetin Hellas'tan dönüşünü müteakip, MÖ 451 yılında, yasaları yazmakla görevli 10 kişilik, tamamı *patricius* zümresine mensup,⁴³ “Decemviri Consulari Imperio Legibus Scribendis”⁴⁴ (=Consul Yetkisinde Yasa Yapıcı On Kişi) isminde bir heyet teşkil edilerek, bunlara *consul* yetkisi bahşedilmiş ve aynı zamanda *patricius* yahut *plebs* sınıflarından ayırım gözetmeksizin, bütün *magistrat*’lıkların görevleri de bu heyete yüklenerek, Roma devletindeki her türlü kamu vazifesi bahis mevzu edilen 10 kişinin üzerine yüklenmiş, böylelikle bunların her birisi olağanüstü görevliler olarak ortaya çıkmışlardır.⁴⁵

Bu ilk heyet, MÖ 451-450 yılları arasında, muhtemelen Ephesos’lu Hermodoros’un⁴⁶ da yardımlarıyla, yasaların kazılmak suretiyle işlendiği 10 adet levha hazırlamış, ancak henüz işleri nihayete ermeden 1 yıllık görev süreleri nihayete erdiğinden dolayı, MÖ 450 yılı için ikinci bir komisyon oluşturma gereği hissedilmiştir.⁴⁷ Bu komisyon üyeleri de, çok fazla tartışılan ve MÖ 445 yılında

157 ; Stanzione, “Reconstructing...”, 24-26 ; Bülent Tahiroğlu - Belgin Erdoğan, *Roma Hukuku Dersleri*, 13. Baskı, İstanbul: Der Yayınları, 2019, 45-46.

⁴³ Smith, *Dictionary*, 688 ; Berger, “Tabulae...” 1905 ; Warrington, *Every Man’s*, 183 ; Medicus, “Tabulae...”, 482.

⁴⁴ Mommsen, *The History of Rome*, 499.

⁴⁵ Liv. III, 33 ; Diod. XII, 23, 1 ; Dion., Hal., X, 56, 2 ; Niebuhr, *Lectures*, 196 ; Smith, *Dictionary*, 688 ; Bernhard Kübler, “Decemviri”, *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*. c. 4/2, Stuttgart: J. B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung, 1901, 2257 ; Walton, *Roman Law*, 82 ; Berger, “Tabulae...”, 1905 ; T. R. S. Broughton, *The Magistrates of The Roman Republic 509 B.C. – 100 B.C.* v.1, New York: The American Philological Association, 1951, 45-46 ; Attilio Degrassi, *Fasti Capitolini*, Corso Racconigi: Società per Azioni Gb. Paravia & C. Torino, 1954, 30-31 ; Heurgon, *The Rise of Rome*, 171 ; Drummond, “Decemvirates...”, 435 ; Forsythe, *A Critical History*, 210.

⁴⁶ Cic., *Tusc.*, V, 104-105 ; Strab., XIV, 1, 25 ; Plin., XXXIV, 5 ; Niebuhr, *Lectures*, 195 ; Smith, *Dictionary*, 689 ; Humbert, “Decemviri”, 32 ; Heurgon, *The Rise of Rome*, 170 ; Steinberg, “The Twelve...”, 380 ; Forsythe, *A Critical History*, 210 ; Elke Stein-Hölkeskamp, (Cologne), “Hermodorus”, in: *Brill’s New Pauly*, Antiquity volumes edited by: Hubert Cancik and , Helmuth Schneider, http://dx.doi.org/10.1163/1574-9347_bnp_e510430 (26 .04.2020).

⁴⁷ Liv. III, 35 ; Diod. XII, 24, 1 ; Dionys. X, 58, 4 ; Niebuhr, *Lectures*, 195 ; Smith, *Dictionary*, 688 ; Kübler, “Decemviri”, 2258-2259 ; Broughton, *MRR*, 46-47 ; Degrassi, *Fasti Capitolini*, 32-33 ; Heurgon, *The Rise of Rome*, 171 ; Ziya Umur, *Roma Hukuku*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayını, 1982, 165 ; Drummond, “Decemvirates...”, 435.

çıkarılan *Lex Canuleia de Conubio*⁴⁸ ile ilga edilecek olan, *patricius-plebs* sınıfları arasında evliliği yasaklayan maddenin de dahil olduğu 2 ek levha daha oluşturup, böylece XII Levha Yasaları'nı tamamlamış oldular.⁴⁹ Devamında *decemviri* komisyonunun haiz olduğu yetkileri bırakmaktan imtina ederek, yönetimde kalmayı sürdürme arzusuna yönelik Romalıların tepkileri ve neticede söz konusu kurulun, MÖ 449 yılındaki ikinci *plebs* başkaldırısı ile işbaşından kovulması neticesinde Roma'da tekrar olağan *magistratus*'ların başa gelmesi ile siyasi düzenin normalleştiğini görüyoruz.⁵⁰ *Comitia Centuriata*⁵¹ tarafından kabul edilerek, MÖ 449 yılı *consul*'lerinin⁵² yayımladığı yasalar, bakır,⁵³ meşe, fildişi,⁵⁴ pirinç,⁵⁵ metal,⁵⁶ bronz,⁵⁷ balmumu,⁵⁸ ahşap,⁵⁹ ya da taş⁶⁰ levhalarda kazılı halde *Forum*'a asılmış ve böylelikle

⁴⁸ Michael H. Crawford, "Twelve Tables", *The Oxford Classical Dictionary*, Third Edition, (ed. S. Hornblower ve A. Spawforth), New York: Oxford University Press, 1999, 1566.

⁴⁹ Arnaldo Momigliano, "Decemviri", *The Oxford Classical Dictionary*, (ed. M. Cary, H. H. Scullard vd.), Oxford: Oxford University Press, March 1949, 257.

⁵⁰ David Nasmith, *Outline of Roman History from Romulus to Justinian*, London: Butterworths 7 Fleet Strees, 1890, 23 ; Mousourakis, *A Legal History*, 24.

⁵¹ Smith, *Dictionary*, 688 ; Adolf Berger, "Twelve Tables", *The Oxford Classical Dictionary*, (ed. M. Cary, H. H. Scullard vd.), Oxford: Oxford University Press, March 1949, 929. *Patricius-Plebs* mücadelesi neticesinde "Comitia Tributa = Concilium Plebis"e geçen yasama yetkisi, bu dönemde henüz "Comitia Centuriata"da bulunuyordu. İplikçioğlu, 2007, 74-75.

⁵² Lucius Valerius ile Marcus Horatius. Liv. III, 57 ; Broughton, *MRR*, 47 ; Atlan, 2014, 35 ; Momigliano, "Decemviri", *OCD*, 257.

⁵³ Mommsen, *The History of Rome*, 364.

⁵⁴ Gottfried Schieman, (Tübingen), "Tabulae duodecim", in: *Brill's New Pauly*, Antiquity volumes edited by: Hubert Cancik and , Helmuth Schneider, Consulted online on 26 April 2020 <http://dx.doi.org/10.1163/1574-9347_bnp_e1128170>

⁵⁵ Humbert, "Decemviri", 32.

⁵⁶ Kübler, "Decemviri", 2259.

⁵⁷ Liv. III, 57, 10 ; Jolowicz, *Roman Law*, 106 ; F. J. VERVAET, "Magistrates who Made and Applied the Law", *The Oxford Handbook of Roman Law and Society*, (ed. P. J. Du Plessis, C. Ando ve K. Tuori), Oxford: Oxford University Press, 2016, 223.

⁵⁸ Schiller, *Roman Law*, 145-146.

⁵⁹ Medicus, "Tabulae...", 482.

⁶⁰ O. Tellegen-Couperus, *Roman Law*, 159.

halka arz edilmiştir.⁶¹ Cumhuriyet döneminin tek ve en önemli kodifikasyonu olarak nitelenen bu yasalar, epigrafik formda günümüze erişmeyi, MÖ 390 - 387 yılları dolaylarındaki Galler saldırısı dolayısıyla⁶² başaramamış olup, antik literatür aracılığıyla derlenmeye çalışılmış, ve ilk ikna edici omurgası 16. asırda⁶³ kurulabilmiş ve yasa maddelerinin silsilesi için de büyük ölçüde, S. Aelius Paetus Catus'un eserine dayanan meşhur Romalı hukukçu Gaius'un *Institutiones* adlı muazzam yapıtı ile Iustinianus tarafından derletilen, Roma hukukunun en büyük bilgi kaynağı *Corpus Iuris Civilis* eserinde, XII Levha Yasaları'na yapılan atıflardan yola çıkılarak, bugün kabul edilen sıralama oluşturulmuştur.⁶⁴ Bundan ötürü yasa maddelerinin çoğu, MÖ V. asra göre daha çok *Klasik Latince*'yi yansıtmakta, kaba ve emredici bir üslupta olan arkaik dildeki maddeler de tam olarak anlaşılmamaktadır.⁶⁵

3) Hellen Hukuku'nun XII Levha Yasaları'na Etkileri

A) Lykurgos Yasaları'nın XII Levha Yasaları'na Etkileri

Lykurgos'a atfedilen yasalar ile, Romalıların ilk yazılı yasaları arasında saptanabilen 3 çeşit benzerlik söz konusu olmuştur; buna göre Lykurgos yasalarında yer alan, bütün uzuvları ile sağlam doğmayan çocuğun ölüme terk edilmesi ve ölü kişinin bedeninin muhtelif eşyalarla gömülmesinin yasaklanarak, yas törenlerinin de 12 günü

⁶¹ Bu denli muhtelif maddelerden bahsedilmesinin nedeni, Latince'de "eboreus, -a, -um" sıfatının "fildişinden yapılmış", "aereus, -a, -um" sıfatının "bronzdan üretilmiş" ve nihayet "roboreus, -a, -um" sıfatının da "meşeden yapılmış, ahşap" anlamlarına gelmeleridir. Berger, "Tabulae...", 1918 ; Delz, "Der Griechische Einfluß...", 75 ; P. G. W. Glare (ed.), *Oxford Latin Dictionary*, Oxford: At the Clarendon Press, 1968, 70, 583, 1657.

⁶² Berger, "Tabulae...", 1905 ; Berger, "Twelve Tables", 929 ; Medicus, "Tabulae...", 482 ; Jolowicz, *Roman Law*, 106 ; O. Tellegen-Couperus, *Roman Law*, 20 ; Mousourakis, *A Legal History*, 24.

⁶³ Medicus, "Tabulae...", 483 ; Schiller, *Roman Law*, 148 ; Steinberg, "The Twelve...", 379.

⁶⁴ Medicus, "Tabulae...", 483 ; Schiller, *Roman Law*, 149-150.

⁶⁵ Smith, *Dictionary*, 689 ; Berger, "Twelve Tables", 929 ; Jolowicz, *Roman Law*, 106 ; Delz, "Der Griechische Einfluß...", 76 ; Adolf Berger ve Barry Nicholas, "Twelve Tables", *The Oxford Classical Dictionary*, (ed. N. G. L. Hammond ve H. H. Scullard), Second Edition, Oxford: Clarendon Press, 1970, 1100 ; M. C. Alexander, "Law in the Roman Republic", *A Companion To The Roman Republic*, ed. N. Rosenstein ve R. Morstein-Marx, Oxford: Blackwell Publishing, 2006, 239 ; Peter Jones, *Geldim Gördüm Yendim Romalılar Hakkında Bilmek İsteyeceğiniz Her Şey*, çev. F. Sezer, İstanbul: Say Yayınları, 2016, 95 ; Gottfried Schieman, (Tübingen), "Tabulae duodecim", in: *Brill's New Pauly*, Antiquity volumes edited by: Hubert Cancik and , Helmuth Schneider, http://dx.doi.org/10.1163/1574-9347_bnp_e1128170 (26.04.2020).

aşmasına müsaade edilmemesine ilişkin hükümlerin, XII Levha Yasaları'nı etkilemiş olabilecekleri düşünülebilir.

Plutarkhos, Lykurgos'un hayatı ve yasalarını anlattığı eserinde, Sparta'da yeni doğan bebekler arasında eğer şekilleri bozuk, cılız, oldukça sağlıklı bir görünümüne sahip olanlar varsa bunların, Taygetos Dağı'nın Apothetas adındaki uçurumuna yollandığını, böyle bir bebeğin var olmasındansa hiç olmamasının, hem kendisi hem de devleti için daha yararlı olacağına inanıldığını aktarmaktadır.⁶⁶ XII Levha yasalarına göre ise, Roma'da fiziksel anlamda şekli bozuk olarak dünyaya gelen çocukların derhal öldürüldüklerini Cicero'dan öğreniyoruz.⁶⁷

Yine Plutarkhos'un ifade ettiği üzere, Lykurgos yasalarına göre, ölü kişiyle birlikte bir takım eşyaların gömülmesi yasaklanmış, mezara yalnızca kıvıll bir kefene sarılmış ölünün zeytin dallarıyla birlikte gömülmesine müsaade edilmiştir.⁶⁸ XII Levha Yasaları'nda ise, altın dış hariç herhangi bir altın maddenin ölüyle birlikte gömülmesi yasak sayılmış; kişinin kahramanlık yoluyla kazandığı ödüller, onurlandırma maksatlı bahşedilen çelenk, altın, mücevher ve sair parçalar, kişinin doğrudan şahsına verilmiş olduklarından, malından-mülkünden öte, bizzat kendisine ait kabul edilerek, yalnızca bu türden unsurların mezarlara gömülmesine izin verilmiştir. Bu kriterler dışında, ölü ile birlikte herhangi bir nesnenin kabre gömülmesi uygun görülmemektedir.⁶⁹

⁶⁶ Plut., Lykr., X.

⁶⁷ "deinde cum esset cito necatus tamquam ex duodecim tabulis insignis ad deformitatem puer, brevi tempore nescio quo pacto recreatus multoque taetrius et foedius renatus est." (= O zaman, XII Levha'da buyurulduğu üzere, şekil bozukluğuna ilişkin olarak çocuk hemencecik öldürülünce, bilmem her nasılsa, kısa süre sonraki ikinci doğumda çok daha iğrenç ve daha menfur bir çocuk olmuş.) XII Tab., IV, 1 ; Cic., leg., III, 8, 19 ; E. B. Conant, "The Laws of the Twelve Tables" *St. Louis Law Review*, vol. 13, no. 4, June 1928, 234 ; Karl J. Hölkenskamp, "Under Roman Roofs: Family, House, and Household", *The Cambridge Companion To The Roman Republic*, 2nd Edition, (ed. Harriet I. Flower), New York: Cambridge University Press, 2014, 113 ; Jones, *Geldim Gördüm Yendim*, 96 ; Mary Beard, *SPQR Antik Roma Tarihi*, çev. İ. Sağlamer, İstanbul: Pegasus Yayınları, 2018, 145.

⁶⁸ Plut., Lykr., XXVII.

⁶⁹ "Cetera item funebria, quibus luctus augetur, duodecim sustulerunt." (= Tıpkı kederi artırma eğiliminde olan yas tutma gibi, diğer cenaze ritüellerini de XII Levha yasaklamıştır.)

"'Ne sumptuosa respersio, ne longae coronae, ne acerrae' praetereantur. illa iam significatio est laudis ornamenta ad mortuos pertinere, quod coronam virtute partam et ei, qui peperisset, et eius parenti sine fraude esse lex inpositam iubet." (= Şu maddeyi göz ardı etsinler: "ne gösterişli serpintiler, ne devasa çelenkler, ne de yakılacak kutular[a izin vardır.]" Görünüşe göre, ölülerin kazandığı onurlandırma

Lykurgos'un getirdiği bir başka yükümlülük de, cenaze törenlerinin en fazla 11 gün sürmesi, 12. gün Demeter'e bir kurban sunumu gerçekleştirilerek törenin sona ermesi, böylelikle bu işe daha uzun süre ayrılarak, vaktin boş geçmesinin önlenmesi yönündeydi.⁷⁰ XII Levha Yasaları ise, törende kullanılacak olan gereçlerin rakamsal sınırlamasını temin ederek, maddi ve manevi ilginin bu tür ritüellerde toplanmasını önlemeye çalışmışlardır. Buna göre bir törende en fazla 3 peçe-örtü, 1 erguvani tunik ve 10 flütçü olabilecekti.⁷¹

B) Solon Yasaları'nın XII Levha Yasaları'na Etkileri

Solon tarafından gerçekleştirilen reformlar neticesinde yürürlüğe giren yasalardan birine göre, tapınak, festival, kamu binası ve mahkemeler gibi alanlarda, bir insana karşı hakaret edici, incitici, kötü konuşmalar yapmak yasaktır; böyle bir durumun gerçekleşmesi halinde zanlı, incinen insana 3 “δραχμή” (= drakhme), devlet hazinesine ise bu davranışı dolayısıyla 2 drakhme tevdi etmek durumunda idi.⁷² Cicero ise XII Levha Yasaları'na göre, kişiye iftira ya da hakaret eden, kötü içerikli şiir yahut şarkıların söylenmesi durumunda, failin idam cezasına çarptırılmakta olduğunu bildirmektedir.⁷³

[maksatlı] takıların, erdemle/cesaretle elde edilmiş çelengin/tacın, hem kendileri, hem de aileleri için, suç teşkil etmeksizin koyulacağını [beraber defnedileceğini] yasa emreder.)

“qua in lege cum esset: ‘Neve aurum addito,’ videte quam humane excipiat altera lex: ‘At cui auro dentes iuncti escunt, ast im cum illo sepeliet uretve, se fraude esto.’ ” (= Yasada “[gözüye] altın eklemeyeceksiniz” olursa, meseleyi esnekçe ele alan bir diğer yasa maddesini görün : “ancak o altına dişler bağlı olacaklarsa, o takdirde onunla gömülecek ya da yakılacak, kendilerine ceza olmayacak.”) XII Tab., X, 7-8 ; Cic., leg., II, 24, 60 ; Conant, "The Laws of the Twelve Tables", 243 ; Beard, *SPQR*, 145.

⁷⁰ Plut., Lykr., XXVII.

⁷¹ “extenuato igitur sumptu ‘tribus riciniis et tunica purpurea et decem tibicinibus’ “ (= Böylece masraf sınırlandırıldı : “3 küçük başlıklı duvak, bir erguvani tunik ve 10 flütçü ile.”) XII Tab., X, 3 ; Cic., leg., II, 23, 59 ; Conant, "The Laws of the Twelve Tables", 243 ; Delz, "Der Griechische Einfluß...", 78.

⁷² Plut., Sol., XXI ; Aly, “Solon”, 967.

⁷³ “nostrae contra duodecim tabulae cum perpauca res capite sanxissent, in his hanc quoque sancientiam putaverunt, si quis occentavisset sive carmen condidisset, quod infamiam faceret flagitiumve alteri.” (= Bizim XII Levhalar, ki pek az ölüm cezasına hükmetmişlerdir, şu durumlarda bu hükme yönelik düşündüler, eğer biri başkasına hicvedici şarkı söylemiş ya da aşağılayıcı ve onur kırıcı bir şiir okumuşsa.) XII Tab., VIII, 1 ; Cic., rep., IV, 10, 12 ; Aug., civ., II, 9 ; Conant, "The Laws of the Twelve Tables", 238-239 ; Warrington, *Every Man's*, 521 ; Umur, *Roma Hukuku*, 200.

Plutarkhos'un aktardığı bilgiler ışığında, Solon'dan önce Hellas'ta vasiyet sisteminin olmadığı, Solon ile birlikte Hellen Hukuku'na bu sistemin dahil edilmiş olduğu görülmektedir. Buna göre daha evvel, ölen kişinin bütün varlığı ailesine kalmak durumundayken, Solon çocuk sahibi olmayanların, diledikleri kişiye mülklerini vasiyet bırakma hakkını temin etmiş ve Plutarkhos'un ifadesiyle, "arkadaşlığı, akrabalıktan daha üstün tutmuştur."⁷⁴ XII Levha yasaları'nda da miras konusuna önem verildiğini, bununla birlikte vasiyet bırakma yetkisinin sağlandığını görmekteyiz; bilhassa, derlemelere göre V. (beşinci) levhaya denk gelen hükümlerin mirasla ilgili oldukları, bu levhadaki üçüncü maddenin de vasiyete müsaade ettiği anlaşılmaktadır.⁷⁵

Solon'un reformlarına göre kadın hakları oldukça kısıtlanmış durumdadır; buna göre bir kadın, araba ve fenere sahip olmaksızın gece vakti dışarıya çıkamadığı gibi, dışarıda giyeceği kıyafetin adedi ve taşıyabileceği yük miktarı ile pahası dahi tahditlenmiş durumdadır. Örneğin bir kadın dışarıya çıkarken en fazla 3 kıyafet giyebilmekte, 1 ὄβολός (= obolos)'tan daha değerli yiyecek-ıçecek taşımaya müsaade

⁷⁴ Plut., Sol., XXI.

⁷⁵ "Sed ol<i>m quidem licebat totum patrimonium legatis atque libertatibus erogare nec quicquam heredi relinquere praeterquam inane nomen heredis; idque lex XII tabularum permittere uidebatur, qua cauetur, ut quod quisque de re sua testatus esset, id ratum haberetur, his uerbis: 'VTI LEGASSIT SVAE REI, ITA IVS ESTO'. qua de causa, qui scripti heredes erant, ab hereditate se abstinebant, et idcirco plerique intestati moriebantur."

(= Fakat aslında bir zamanlar bütün mirası vasiyetlerle ve özgürce devretmeye ve yasal mirasçıya, beyhude mirasçı ismi dışında hiçbir şey bırakmaya izin verilmiyordu; ve o XII Levha, üzerinde kazıldığı gibi, herhangi bir kimse kendi mülkünü vasiyet etmiş olursa, onun [vasiyet] yasa sayılmasına şu sözlerle izin verir görünüyordu: "[Kişi] kendi mülkünün kullanımını [zilyetliğini] vasiyet etmişse, o [vasiyet] geçerli olsun." Vasiyet edilmiş mirasçı olanlar, kendi miraslarından feragat ediyorlardı, ve bu nedenle pek çok insan vasiyetsiz ölüyordu.) XII Tab., V, 3 ; Gai., Inst., II, 224, 1-9 ; Conant, "The Laws of the Twelve Tables", 235 ; Delz, "Der Griechische Einfluß...", 81 ; É. Jakab, "Inheritance", *The Oxford Handbook of Roman Law and Society*, (ed. P. J. Du Plessis vdğr.), Oxford: Oxford University Press, 2016, 502.

"Uerbis legis duodecim tabularum his 'uti legassit suae rei, ita ius esto' latissima potestas tributa uidetur et heredis instituendi et legata et libertates dandi, tutelas quoque constituendi. sed id interpretatione coangustatum est uel legum uel auctoritate iura constituentium."

(= En geniş pay etme, ve varise karar verme ve özgürce vasiyet etme, ve hatta vasileri atamak üzere en geniş yetkiler XII Levha Yasası'nın şu sözlerinde görülür : "[Kişi] kendi mülkünün kullanımını [zilyetliğini] vasiyet etmişse, o [vasiyet] geçerli olsun." Ancak yürürlükteki yasaların mı yoksa antlaşmanın [vasiyetin] mi yetkili kılacağı, tefsirle sınırlanmıştır.) Dig., (a), L, 16, 120.

edilmemekte, bir $\pi\eta\chi\upsilon\alpha\iota\omicron\varsigma$ (= pekhüaios)⁷⁶ ölçüsünden daha uzun küfe-sepet taşımaları mümkün olmamakta idi. Meşhur hukukçu Gaius'un aktarımı sayesinde, XII Levha Yasaları'nın, kadınlara fert olabilmeye hürriyeti vermediklerini anlıyoruz; öyle ki, eşi ya da kocası olmayan, herhangi bir kişinin vesayeti altında bulunmayan kadınların, kendi kendilerini idare edemeyecekleri düşünüldüğünden, XII Levha Yasaları'nda yer almayan muhtelif yöntemlerle bir vasi tayin edilerek, kadın ile alakalı kamu işlerinin tamamının bu vekil sayesinde halledilmesi sağlanırdı. Çocuklar için de aynı vesayet zarureti söz konusu idi; ancak erkek çocuklar için bu şart ergenlik dönemine ulaşmalarıyla birlikte kaldırılırken, kız çocukları için her daim devam etmekteydi.⁷⁷

XII Levha Yasaları'nın Solon yasalarından etkilendiği bir başka önemli nokta olarak karşımıza cenaze törenleri hususu çıkmaktadır. Solon da tıpkı Lykurgos gibi cenazelerde ölçülü davranılmasını, abartılı harcama ve davranışlardan kaçınılmasını öğütlemiş, ve kesin olarak, ağlamak, dövünmek, hayıflanmak, vücudunu fiziksel anlamda parçalayarak yırtıp, kişinin kendisine zarar vermesi gibi davranışları ve ağıt söylenmesini yasaklamıştır.⁷⁸ XII Levha Yasaları'nda da özellikle kadınların cenazede

⁷⁶ Frederick Norman Pryce vdğr., "measures", *The Oxford Classical Dictionary*, Fourth Edition, (ed. S. Hornblower ve A. Spawforth), Oxford: Oxford University Press, 2012, 917.

⁷⁷ "Ueteres enim uoluerunt feminas, etiamsi perfectae aetatis sint, propter animi leuitatem in tutela esse. Itaque si quis filio filiaeque testamento tutorem dederit et ambo ad pubertatem peruenerint, filius quidem desinit habere tutorem, filia uero nihilo minus in tutela permanet: tantum enim ex lege Iulia et Papia Poppaea iure liberorum a tutela liberantur feminae. loquimur autem exceptis uirginibus Vestalibus, quas etiam ueteres in honorem sacerdotii liberas esse uoluerunt: itaque etiam lege xii tabularum cautum est." (= Zira eskiler, kadınların, olgun bir yaşta bulunsalar dahi, ruhlarının değişkenliği dolayısıyla, vesayet altında olmalarını istediler. Bundan dolayı eğer bir kişi, oğluna ve kızına vasiyetname ile bir vasi tayin edecek olursa ve her ikisi de ergenlik çağına ulaşırlarsa, aslında oğlan vasinin himayesini nihayete erdirebilir, buna karşılık kız vesayet altında kalır: çünkü tıpkı Iulia - Papia Poppaea Yasası'ndaki gibi kadınlar çocukların vesayetinden kurtulurlar. XII Levha'da kazındığı üzere, atalarımızın ruhbanlık onuruna özgür olmalarını istedikleri Vesta bakirelerinin hariç tutulduğunu ifade ediyoruz.) XII Tab., V, 1 ; Gai., Inst., I, 144, 4 – I,145,9 ; Conant, "The Laws of the Twelve Tables", 234 ; Eva Cantarella, "Women And Patriarchy In Roman Law", *The Oxford Handbook of Roman Law and Society*, (ed. P. J. Du Plessis vdğr.), Oxford: Oxford University Press, 2016, 423.

⁷⁸ Plut., Sol., XXI ; Aly, "Solon", 967 ; Volkman, "Solon", 265 ; Michael Gagarin, *Early Greek Law*, Berkeley: University of California Press, 1989, 67.

ağıt yakmalarının, yüzlerini yırtmalarının yasaklanmış olduğunu ifade eden Cicero, bu kuralların Solon'un yasalarından aktarıldığını bizzat açıklamaktadır.⁷⁹

Toplumsal ilişkiler bakımından önemli bir konumu haiz olan komşuluk münasebetlerine de Solon yasalarında ince detaylar ile yer verilmiş olduğunu görmekteyiz; buna göre hiç kimse komşusu ile arasındaki sınırın 5 πούς (= pous) (yaklaşık 150 cm) yakınına ağaç dikemez, eğer incir ya da zeytin ağacı söz konusu olursa bu mesafe 9 πούς uzunluğuna dek çıkardı. Aynı şekilde arıcılık yapacak olan herhangi bir kişi, sahip olduğu kovan ya da kovanları, eğer etrafta bulunan başka bir kovan sahibi varsa, o kişinin kovanlarından en az 300 πούς öteye yerleştirmek durumundaydı.⁸⁰ XII Levha Yasaları ise, bizzat Romalıların da kabul ettikleri üzere, kuvvetle muhtemel Solon'un yasalarından etkilenerek, evlerin çevresinde 2,5 pedes (yaklaşık 74 cm) ölçüsünde bir komşuluk sınırı bulunmasına hükmetmişlerdir. Diğer bir deyişle her mülk sahibinin, mülkünün çevresindeki 2,5 pedes ölçüsüne dahil olan alan komşuluk sınırı kabul edilmekte, bu alanda komşu yahut dışarıdan bir kişi, ağaç dikimi, duvar inşası gibi eylemlerde bulunamamakta idi. Aynı hak her mülk sahibinde bulunduğundan dolayı, iki komşu arasında 2,5 + 2,5 = 5 pedes ölçüsünde bir boşluk

⁷⁹ "Iam cetera in duodecim minuendi sumptus sunt lamentationisque funebris, translata de Solonis fere legibus." (= Neredeyse komple Solon yasalarından aktarılmış olan, cenazelerde ağıt yakmanın kısıtlanmasına ilişkin olarak da XII Levha'ya [maddeler] eklenmiştir.)

"tollit etiam lamentationem: 'Mulieres genas ne radunto neve lessum funeris ergo habento.' hoc veteres interpretes Sex. Aelius, L. Acilius non satis se intellegere dixerunt, sed suspicari vestimenti aliquod genus funebris, L. Aelius lessum quasi lugubrem eiulationem, ut vox ipsa significat; quod eo magis iudico verum esse, quia lex Solonis id ipsum vetat."

(= Ayrıca [XII Levha'da] yas da sınırlandı: 'kadınlar ne yanaklarını yırtacaklar ne de cenazede ağıt yakacaklar.' Eski yorumcular Sex. Aelius ve L. Acilius kendilerinin bunu [lessum] yeterince anlamadıklarını, bununla birlikte, cenaze ile alakalı bir tür kıyafet olduğundan şüphe ettiklerini söylediler, L. Aelius ise, bizzat sesin işaret ettiği gibi, kederli ağıtı ifade ettiğini [belirtti], Solon yasası da onu yasakladığı için, ben onun [görüşün] daha doğru olduğu kanısındayım.) XII Tab., X, 4 ; Cic., leg., II, 23, 59 ; Conant, "The Laws of the Twelve Tables", 243 ; Berger, "Tabulae...", 1922 ; P. R. Coleman-Norton, "Cicero's Contribution to the Text of the Twelve Tables", *The Classical Journal*, Vol. 46, No. 2 (Nov., 1950), The Classical Association of the Middle West and South, Inc. (CAMWS), 129 ; Delz, "Der Griechische Einfluß...", 78 ; J. Harries, "Roman Law Codes and the Roman Legal Tradition", *Beyond Dogmatics Law and Society in the Roman World*, (ed. J. W. Cairns ve P. Du Plessis), Edinburgh: Edinburgh University Press, 2007, 87 ; Beard, *SPQR*, 145.

⁸⁰ Plut., Sol., XIII.

bulunmak durumunda oluyordu; bu ara alanda bulunan hali hazırda bir gayrimenkul yahut herhangi bir mal mevcut ise, zaman aşımı dolayısıyla bu mülkün maliki değişmiyordu. Günümüz ölçüleri ile yaklaşık 148 santimetrelik bir mesafe içerisinde bulunan, herhangi bir eşya, mal, mülk, sahibi tarafından değil de bir başkası tarafından, belli bir süre⁸¹ kullanıldığı için artık yeni kullanıcının mülk maliki olması anlamına gelen “usucapio”⁸² eylemi, bu sınır içerisinde uygulanamamakta idi.⁸³

Hukukçu Gaius’tan aktarım yapan Iustinianus’un *Digesta*’sından öğrendiğimiz, fakat sair birincil kaynaklardan doğrulamakta, en azından şahitlendirmekte güçlük çekilen, erken dönem Hellen-Roma hukuk sistemleri arasındaki etkileşim için bir örnek de, “sodalis”⁸⁴ adı verilen cemiyet-tarikat türündeki yapıların, devlet ve toplum menfaatlerine ters düşmeyecek biçimde, kendilerini bağlayan yasama yetkilerinin

⁸¹ XII Levha Yasaları’na göre bu süre gayrimenkuller için 2, taşınabilir mallar için 1 yıldır. : “Quoniam usus auctoritas fundi biennium est, sit etiam aedium. At in lege aedes non appellantur et sunt ceterarum rerum omnium quarum annuus est usus.” (= Bir çiftliğin kullanım hakkı 2 yıllık olduğuna göre, ev için de öyle olsun. Ancak, yasada zikredilmeyen evler ve diğer bütün şeyler için kullanım hakkı 1 yıllık olsun.) XII Tab., VI, 3 ; Cic., top., IV, 23 ; Conant, "The Laws of the Twelve Tables", 236 ; “<Vsucapio autem> mobilium quidem rerum anno completur, fundi uero et aedium biennio; et ita lege XII tabularum cautum est.” (= [Kullanımla ele geçirme ise] taşınan mallarda en az bir yılda tamamlanır, çiftlik ve evlerde ise iki yılda; ki XII Levha Yasası’nda öyle kazanmıştır.) Gai., Inst., II, 42, 1-3 ; C. Baldus, “Possession In Roman Law”, *The Oxford Handbook of Roman Law and Society* (ed. P. J. Du Plessis vdğr.), Oxford: Oxford University Press, 2016, 540 ; Cantarella, “Women And Patriarchy...”, 421

⁸² Adolf Berger, *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*, Philadelphia: The American Philosophical Society Independence Square, 1953, 752.

⁸³ “quoniam usus capionem duodecim tabulae intra quinque pedes esse noluerunt.” (= Çünkü XII Levha müruru zamanla iktisabı, 5 pedes mesafe içinde uygun görmez.) XII Tab., VII, 1 ; Cic., leg., I, 21, 55 ; Conant, "The Laws of the Twelve Tables", 237 ; Berger, “Tabulae...”, 1922 ; “GAIUS libro quarto ad legem duodecim tabularum. Sciendum est in actione finium regundorum illud obseruandum esse, quod ad exemplum quodammodo eius legis scriptum est, quam Athenis Solonem dicitur tulisse.” (= GAIUS, XII Levha Yasası’na İlişkin Dördüncü Kitap. Sınırları belirleme işleminde, Atina’da Solon’un çıkarmış olduğu söylenen o yasada bulunan kesin örneğin göz önüne alınması gerektiği bilinmelidir.) Dig., X, 1, 13, pr.1-3 ; Delz, "Der Griechische Einfluß...", 79.

⁸⁴ Gilbert Highet, “sodales”, *The Oxford Classical Dictionary*, (ed. N. G. L. Hammond ve H. H. Scullard), Second Edition, Oxford: Clarendon Press, 1970, 998-999 ; John A. North, “sodales”, *The Oxford Classical Dictionary*, Third Edition, (ed. S. Hornblower ve A. Spawforth), New York: Oxford University Press, 1999, 1420.

olması hususudur; buna göre Hellen dünyasında ἑταιρεία (= hetaireia)⁸⁵ olarak da bilinen bu hiziplerin devlet yapılanması içerisinde sahip buldukları bir takım imtiyaz ve hürriyetlerin içerisinde, kendileri ile alakalı yasa çıkarma yetkisi de yer almakta idi.⁸⁶ Oldukça belirsiz olan bu husus hakkında detaylı malumat toplamak mümkün olmamakla birlikte, en azından Hellen hukukunda bulunan bir unsurun Roma yasalarına iktibası söz konusu olduğundan, araştırmanın kapsamı içerisine alınarak, burada değinilmesinde yarar görülmüştür.

C) Gortyn Yasaları'nın XII Levha Yasaları'na Etkileri

Girit'i, Kıta Hellası'na karşı öne çıkararak pek mühim medeni hususiyetlerin başında gelişmiş hukuki yapısı gelmektedir; öyle ki Hellas'ta tatbik edilen hukuk sistemlerinin muhtelif noktalarda Girit'ten etkilenmiş oldukları, ayrıca Girit'teki hukuki yapının, Hellas kentlerine nazaran daha ileri bir kültür düzeyindeki topluma hitap ettiği aşikardır. Zira bilhassa Gortyn Yasaları'nda, hususen medeni hukuk alanına ilişkin maddelere ağırlık verilmiş, hatta neredeyse hiç kamu hukukuna değinilmemiştir; böylece araştırmacılar tarafından bu coğrafyadaki sosyal yapının analizinin ortaya konması kolaylaşmaktadır. Bu bağlamda sair Hellen kentlerine nazaran dahi üstün bir düzeyde bulunan Gortyn Yasaları'nın, XII Levha Yasaları ile mukayese kaldırmayacak denli gelişmiş oldukları kolaylıkla ifade edilebilir.

Gortyn Yasaları'nda ilk göze çarpan hususlardan biri, toplum yapısında kadının hak ve yetkilerinin genişliğidir. XII Levha Yasaları'nda kadın tek başına mahkemeye dahi başvuramayıp, her türlü hukuki işlem için bir vasiye ihtiyaç duymaktayken,⁸⁷

⁸⁵ Theodore John Cadoux ve P. J. Rhodes, "hetaireiai", *The Oxford Classical Dictionary*, Fourth Edition, (ed. S. Hornblower ve A. Spawforth), Oxford: Oxford University Press, 2012, 680.

⁸⁶ "GAIUS libro quarto ad legem duodecim tabularum. Sodales sunt, qui eiusdem collegii sunt: quam Graeci ἑταιρείαν uocant. his autem potestatem facit lex pactionem quam uelint sibi ferre, dum ne quid ex publica lege corrumpant. sed haec lex uidetur ex lege Solonis translata esse." (= GAIUS, XII Levha Yasaları'na İlişkin 4. Kitap. Hellenler'in hetaireia olarak adlandırdıkları cemiyetler/topluluklar, Sodalıs'ler ile aynıdır. Bunlar, antlaşma yapma yetkisinde bir yasaya sahiptirler, ki ona [yasaya], hukukta bulunan bir madde topluma zarar vermesin diye kendileri sahip olmak istemişlerdir. Öte yandan bu yasanın Solon yasalarından alınmış olduğu anlaşılır.) XII Tab., VIII, 27 ; Dig., (a), XLVII, 22, 4 ; Conant, "The Laws of the Twelve Tables", 242 ; Berger, "Tabulae..." 1922 ; Volkmann, "Solon", 265 ; Delz, "Der Griechische Einfluß..." , 79.

⁸⁷ Bkz.: Dipnot 76.

Gortyn Yasaları'na göre kadın, kendi başına mülk sahibi olabilmekte,⁸⁸ eşi vefat ettikten sonra çocuklarının hiçbir vasiye gerek görülmezsizin himayesini üstlenebilmekte, ve hatta arzu ederse tekrar evlenebilmekte idi.⁸⁹ Babanın güç ve otoritesi ise Roma hukukuna nazaran daha naiftir. Eğer ki anne ölünce baba yeni bir evlilik yaparsa, önceki evliliğe ilişkin mallar tamamen çocukların kontrolüne geçmektedir;⁹⁰ zira mal-mülk kavramı “hususî” ve evlilik yoluyla “ortak” olmak üzere iki kısımda incelenmiş olup, buna göre kişiler kendi başlarına bir takım mallara sahip olmak dışında, aralarında evlilik bağı kurulduğu takdirde, yine sahip oldukları bir takım mülkün aile düzeyinde ortak kullanım süreci başlamakta, herhangi bir boşanma durumunda ise bilhassa kadının baba evinden getirdiği malları geri götürebilmesi ve evlilik boyunca ortak olarak elde ettikleri mülkün de yarısına sahip olabilmesi temin edilmektedir.⁹¹ Roma hukukundaki otoriter baba portresine en çok yaklaşan noktanın ise, Gortyn Yasaları'na göre babaya ait mülkün, o hayatta olduğu müddetçe asla evlatları tarafından satılamayacağı kuralı olduğu anlaşılmaktadır; öte yandan aynı kural tersinden de geçerli olmakta, yani baba da evlatlara ait mülkler üzerinde satış yahut borçlanma gibi tasarruflarda bulunamamaktadır. Erken dönem Roma hukukunun aksine çocuklar, kendi başlarına elde ettikleri yahut babaları tarafından kendilerine bahşedilen her türlü mülkü satmakta özgürdürler.⁹²

XII Levha Yasaları ile Gortyn Yasaları arasında birbirine en çok yaklaşan husus sosyal tabakalaşmadaki, hür – köle ayrımının matematiksel karşılığıdır; buna göre herhangi bir ceza, kazanım, yaptırım söz konusu olduğunda, köle kişiye, olumlu durumlarda özgür insanın yarısı kadar, olumsuz durumlarda ise iki katı kadar pay biçilmektedir.⁹³ Örnek olarak, herhangi bir suç dolayısıyla kölenin ödemesi gereken

⁸⁸ Gor., VI, 12-14 , 43-46 ; VIII, 19-29 ; Roby, “Twelve...”, 137-138 ; A. Kocourek and J. H. Wigmore, *Sources of Ancient and Primitive Law*, Boston: Little Brown and Co, 1915, 458-460.

⁸⁹ Gor., III, 15-20 ; Roby, “Twelve...”, 138 ; Kocourek-Wigmore, 1915, 455.

⁹⁰ Gor., VI, 43-46 ; Kocourek-Wigmore, 1915, 458.

⁹¹ Gor., II, 45-48 ; Roby, “Twelve...”, 138 ; Kocourek-Wigmore, 1915, 454.

⁹² Gor., VI, 2-12 ; Roby, “Twelve...”, 147 ; Kocourek-Wigmore, 1915, 457-458.

⁹³ XII Levha Yasaları'na göre durum şu şekilde idi : “propter os uero fractum aut conlisum trecentorum assium poena erat, si libero os fractum erat; at si seruo, CL; propter ceteras uero iniurias XXV assium poena erat constituta. et uidebantur illis temporibus in magna paupertate satis idoneae istae pecuniae poenae esse.”

diyet, özgür bir kişinin ödemesi gereken miktarın tam iki katı kadarken, köleye karşı yapılan bir hakaretin cezası, özgür kişiye karşı olan miktarın tam yarısına denktir.⁹⁴ Diğer taraftan, Gortyn Yasaları'nda kölelere hür kişilerle evlenmek gibi, muasır hukuk kaynaklarına göre geniş haklar tanındığını ve bu noktada söz konusu derlemenin XII Levha Yasaları'ndan da ayrıldığını ifade etmek gerekmektedir.⁹⁵ Zira XII Levha Yasaları'na göre *patricius*'lar ile *plebs*'ler arasında evliliğin yasaklanmış olması durumuna bakılarak, *plebs* sınıfının köle statüsünden aslında daha üstün bir konumda bulunduğu nazarı itibara alındığında, XII Levha Yasaları'na nispeten, Gortyn Yasaları'nın ileri bir hukuki düzeyde bulunduğu anlaşılacaktır.⁹⁶

(= Eğer hür bir kişinin kemiği kırılmış ya da incitilmişse cezası 300 as idi; ancak eğer kölenin kemiği söz konusu ise 150 as idi; bunun dışında basit hasarlar söz konusu ise cezası 25 as olarak yasalaştırılmıştır. Büyük yoksulluk olan o zamanlarda o denli para cezaların uygun olması kafi görülüyordu.) XII Tab., VIII, 3-4 ; Gai., Inst., III, 223, 3-8 ; A. Z. Bryen, "Crimes Against The Individual: Violence And Sexual Crimes", *The Oxford Handbook of Roman Law and Society*, (ed. P. J. Du Plessis vdğr.), Oxford: Oxford University Press, 2016, 324 ; M. F. Cursi, "The Scope And Function Of Civil Wrongs In Roman Society", *The Oxford Handbook of Roman Law and Society*, (ed. P. J. Du Plessis vdğr.), Oxford: Oxford University Press, 2016, 597-598 ; E. Koops, "Price Setting And Other Attempts To Control The Economy", *The Oxford Handbook of Roman Law and Society*, (ed. P. J. Du Plessis vdğr.), Oxford: Oxford University Press, 2016, 609. "As, assis, m.", için bkz.: Glare, *OLD*, 70-71 ; Bülent İplikçioğlu, *Eskibati Tarihi I Giriş, Kaynaklar, Bibliyografya*, 2. Baskı, Ankara: TTK Yayınları, 2015, 103.

⁹⁴ Örnek vermek gerekirse, Gortyn Yasaları'na göre bir kişi, kaçırılır veya zorla zapt edilirse, bunun cezası, mağdur kişinin özgür olması halinde 10 στατήρ (= stater), köle olması durumunda ise 5 stater olarak açıklanmış olup, bunun üzerine bir de salıverme hükmü verilmelidir; yargılama sonrası el konulan kişinin salıverilmediği her bir gün için ise, özgür şahıs için 1 stater, köleler için 1 drakhme ödenmesi gerekmekte idi. Özgür bir kişiye karşı tecavüzde bulunulduğunda, saldırgan hür ise 100 stater, köle ise tam iki katı kadar, yani 200 stater ceza ödemekle yükümlü idi. Stater, Hellençe'de "altın para" anlamına gelmekte olup, 1 drakhme'nin iki katı değerindedir; diğer bir deyişle 1 stater = 2 drakhme olarak karşılık bulmaktadır. Gor., I, 1-14 , II, 3-7 ; Kocourek-Wigmore, 1915, 453-454 ; Liddell-Scott, 1940, 595 ; İplikçioğlu, 2015, 103.

⁹⁵ Gor., VI, 56 – VII, 1-3 ; Roby, "Twelve...", 147 ; Kocourek-Wigmore, 1915, 458 ; R. F. Willets, *The Civilization of Ancient Crete*, Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1977, 169-173. Örneğin, Atina'da Solon Yasaları, kölelerin özgür kişilerle ilişki kurmalarını yasaklamıştır. Gagarin, *Early Greek Law*, 67-68.

⁹⁶ "qui duabus tabulis iniuarum legum additis, quibus, etiam quae diiunctis populis tribui solent conubia, haec illi ut ne plebei cum patribus essent, inhumanissima lege sanxerunt." (= Adil olmayan yasalardan müteşekkil iki levha ekleyip, farklı toplumlardan olanlara serbest olan evliliği, *plebs*'ler *patricius*'larla

D) Etkileşim Üzerine Değerlendirmeler

XII Levha Yasaları üzerinde Hellen hukuk yapısının etkileri hususunda, araştırmacıların dikkate aldıkları noktalar, doğrudan yasa maddelerinin mukayesesi ile tahditlenmiş değildir; yasaların oluşum süreci, metnin yapısı, dili, karşılaştırılan toplumların kültürel antropoloji bakımından ele alınması gibi meseleler de incelemeye tabi tutulmak durumundadırlar. Bu araştırmanın asıl kapsamı, yalnızca XII Levha Yasaları'na ait olduğu düşünülen maddeler üzerinde Hellen Hukuku'nun etkilerini ortaya çıkarmaya çalışmakla sınırlı olsa da, ele alınan Hellen yahut Latin asıllı, hukuki, edebi yahut siyasi bütün metinlerin ortaya konma nedenleri, yazım süreçleri, dilsel nitelikleri ve hitap ettikleri kitleleri öğrenmek, cevap aramakta olduğumuz sorular için karanlık noktalara ışık tutacaktır.

Modern araştırmacılar arasında H. Demircioğlu, Antikçağ'da yasama yetkisinin, ancak siyasi ve idari açıdan yetkili otoritelerde bulunabilecek bir ayrıcalık olduğu görüşünü savunmaktadır.⁹⁷ Buradan hareketle, R. Düll tarafından ifade edilen, Solon'un yasa yapabilmek adına arkhon oluşu ile XII Levha Yasaları'nı ortaya koyacak olan heyetin bütün devlet memurluklarının yetkilerini üzerinde toplaması durumunun aynı geleneğin neticesi olduğu fikri kayda değerdir.⁹⁸ Öyle ki Romalılar, yasa yazımı için yetkili kıldıkları kurulu muhtelif yetkilerle donatıp, sair üst düzey devlet memurluklarını askıya alırlarken, Hellen geleneğini inceleyerek bu durumdan etkilenmiş olabilirler; bu durumda daha henüz hukuki bir metin ortaya koyulmadan evvel etkilerin başlamış olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

Antik kaynakların ifadelerine dayanarak bugün, Hellen etkilerini açıklamak adına Hellas'a yahut *Magna Graecia*'daki Hellen kentlerine elçiler ve inceleme heyetlerinin yollandığı bilgisiyle hareket edilmekteyse de, Roma'nın başta ticaret olmak üzere muhtelif sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel bağlar ile ilintili bulunduğu Hellen dünyasının, doğrudan yahut dolaylı olarak -mesela Etrüskler yoluyla- her anlamda erken

evlenemesin diye, insanlık dışı bir yasa ile yürürlüğe koydular.) XII Tab., XI, 1 ; Cic., rep., II, 37, 63 ; Smith, *Dictionary*, 689 ; Mommsen, *The History of Rome*, 364 ; Conant, "The Laws of the Twelve Tables", 243-244 ; S. T. Roselaar, "The Concept of Conubium in the Roman Republic", *New Frontiers Law and Society in the Roman World*, (ed. P. J. Du Plessis), Edinburgh: Edinburgh University Press, 2013, 107 ; Beard, *SPQR*, 149.

⁹⁷ Demircioğlu, *Roma Tarihi*, 96.

⁹⁸ Rudolf Düll, *Das Zwölftafelgesetz*, 4. verbesserte Auflage, München: Ernst Heimeran Verlag, 1971, 8.

dönem Roma kültür yapısına etkilerde bulunmuş olması gayet doğal karşılanmalıdır. Bu durumda, J. Delz tarafından da ifade edildiği üzere, Hellen etkisi ile oluşturulmuş olabileceği sanılan, XII Levha Yasaları'ndaki bir takım maddelerin, zaten bahis mevzu ettiğimiz külliyat büyük oranda mevcut teamül hukukunun yazıya geçirilmiş hali olarak daha evvel uygulanmakta olduğundan, yasalar hazırlanmadan önce çeşitli yollar vasıtasıyla Roma kültürüne dahil olmuş kurallar olma ihtimalleri bulunmaktadır.⁹⁹ Diğer bir deyişle, XII Levha Yasaları'nda, Hellen etkisi gözlenen noktalar, MÖ V. asrın ortalarında Hellen kentlerine yollanan heyetlerin incelemelerine gerek olmaksızın, daha eski dönemlerde zaten Latin ananelerine dahil edilmiş olabilirler. Öte yandan, bahsedilen zaman diliminde Atina gibi büyük bir medeniyet merkezinin, Roma gibi henüz dünya siyasetinde mühim bir ehemmiyeti bulunmayan, küçük bir kent devletini dikkate alamayacağı yönündeki görüşler için ise Delz, Atina'da uygulanan hukuk sisteminin, Mısır'dan Sicilia'ya dek bütün Akdeniz dünyasına yayılmış olduğu ve bu nedenle Romalıların, Atina hukuk sisteminden yararlanmak adına doğrudan Atina'ya gitmeye mecbur bulunmadıkları fikrini öne sürmektedir.¹⁰⁰

Yasa metinlerini şekil ve dil açılarından ele aldığımızda ise, Hellen-Latin hukuk yapıları arasında tesadüfi olamayacak denli yoğun benzerliklere rastlanmaktadır.¹⁰¹ Her iki kültürde de metinler, kısa, kaba, emredici, sert ve kesin ifadelerle örülmüş durumdadırlar; bunun yanında, "o yasa olsun" ya da "o şekilde hükmedilsin" diye Türk dilinde ifade edebileceğimiz Hellen "δικαιον εἶναι" (= dikaion einai) yahut "κύριον εἶναι" (= kurion einai) yargısı, Latince'de "ius esto" olarak geçmektedir. Aynı anlamı ifade eden ve dil yapılarının yakınlıkları dolayısıyla benzer cümle öğeleriyle açıklanan bu yargı, her iki hukuk sisteminde de sıkça geçmektedir. *Syntaks* açısından incelendiğinde ise, her iki sistemde de cümle öznesinin bulunmadığı görülmektedir.¹⁰² Bu deliller de, yasalar üzerindeki Hellen etkisinin, yalnızca levhalar yazılmadan evvel sosyal hususiyetlerin nakli şeklinde değil, doğrudan elçilik heyetlerinin incelemeleriyle de gerçekleştiğini ortaya koymaktadırlar.

Hellen Hukuku'nun XII Levha Yasaları'na etkileri hususunda, araştırmacıların üzerinde durdukları ve artık genel geçer bir bilgi konumuna gelmiş bulunan nokta, XII

⁹⁹ Delz, "Der Griechische Einfluß...", 73.

¹⁰⁰ Delz, "Der Griechische Einfluß...", 79.

¹⁰¹ Delz, "Der Griechische Einfluß...", 76.

¹⁰² Delz, "Der Griechische Einfluß...", 81-82.

Levha Yasaları hakkında bilgi edindiğimiz kaynaklarda, yasalara ait olduğu belirtilen hükümler arasında sıkça rastlanan¹⁰³ “poena, ae, f.”¹⁰⁴ kelimesidir. Latince’de doğrudan “ceza, öç, karşılık, zarar bedeli, intikam bedeli” anlamlarında kullanılan bu sözcüğün çıkış noktası, “diyet, bedel, kan parası” gibi kavramlarla karşılanabilir; Hellen’de “ποινή” (= poine)¹⁰⁵ olarak bulunan kelime, Drakon evvelindeki Hellen Hukuku ile ilişkilidir. Çok eski Hellen geleneklerine göre, toplum içerisinde saygınlık ve itibar sağlayan en önemli mefhum “intikam duygusu” idi; buna göre, herhangi bir kişi öldürüldüğünde, bu hadisenin peşine düşmek devletten çok toplumun vazifesi sayılıyor, intikam alan kişinin şan ve şöhreti artıyor, intikamını alamayan ise itibar kaybına uğruyordu.¹⁰⁶ Drakon, getirdiği ceza yasalarıyla işte bu intikam geleneğine son verebilmek adına, katil ile maktül aileleri arasına devlet otoritesini yerleştirerek, keyfi intikamı yasaklamış, ayrıca cinayet davalarında, kısasın yanına bir çözüm yolu olarak kan parasını yani “ποινή” (= poine)’yi eklemiş, böylelikle artık maktül tarafa yalnızca intikam peşinde koşmak yerine, bir seçenek daha sunmuştur.¹⁰⁷ Hellen kültür dünyasında, böyle bir gelenek neticesinde ortaya çıkan ποινή kavramı, daha sonraları genel anlamda “ceza, suç diyeti” manalarını ifade etmeye başlayıp, kapsayıcı bir nitelik kazanmıştır. Latince’ye de geçmekle birlikte, XII Levha Yasaları’nda sık sık istimal edilen bu kelimedenden dolayı, yasalarda Hellen etkisinin su götürmez olduğunu iddia eden araştırmacılar¹⁰⁸ bulunduğu gibi, bu kelimenin kodifikasyondan asırlar önce Latince’ye

¹⁰³ Sözcüğün geçtiği levha ve maddeler şunlardır : XII Tab., II, 1 ; III, 5 ; VI, 2 ; VIII, 2, 3, 4, 15, 16, 23 ; XII, 4.

¹⁰⁴ Glare, *OLD*, 1395-1396.

¹⁰⁵ Liddell-Scott, 1940, 522 ; Liddell-Scott, *A Greek-English Lexicon*, Oxford: Clarendon Press 1996, 1431 ; Çelgin, 2011, 542.

¹⁰⁶ E. Cantarella, “Homeros Hukuku”, *Antik Yunan*, (ed. Umberto Eco), İstanbul: Alfa Tarih, 2017, 313-316.

¹⁰⁷ Arif Müfid Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, 10. Baskı, Ankara: TTK Yayınları, 2014, 196 ; Laura Pepe (a), “Drakon’un Cinayet Yasası”, *Antik Yunan* içinde, (ed. Umberto Eco), İstanbul: Alfa Tarih, 2017, 327-330.

¹⁰⁸ Forsythe, *A Critical History*, 210. Delz ayrıca “dolus, i, m.” (= aldatma, tuzak, hile) sözcüğünün de Hellen tüccarları vasıtasıyla Latince’ye dahil olan, Hellen “δόλος” (= dolos) kelimesinin latinize olmuş hali olduğu görüşündedir. Alois Walde, *Lateinisches Etymologisches Wörterbuch*, Zweite Umgearbeitete Auflage, Heidelberg: Carl Winter’s Universitätsbuchhandlung, 1910, 240 ; Liddell-Scott, 1940, 161 ; Delz, “Der Griechische Einfluß...”, 73; Çelgin, 2011, 178.

geçmiş olabileceği kanısında bulunanlar¹⁰⁹ da mevcuttur; her iki durumda da Latin kültür dünyasına yönelik bariz bir Hellen etkisi söz konusudur.

Hellen-Latin hukuk sistemlerinin mukayesesinde, üzerinde durulması icap eden bir diğer nokta da, Hellen Hukuku'na muhtemelen Antik Yakınoğu'dan etki eden ve oradan da *Magna Graecia*'ya taşınan, Eskiçağ'ın en meşhur hükümlerinden biri olan "talion"¹¹⁰ (= kısasa kısas) konusudur. Gagarin'in araştırmalarına göre, Hellen hukuk yapısına Antik Yakınoğu'dan dahil olan "talion", daha sonra Zaleukos ve Kharondas'ın yasalarında görülmüştür.¹¹¹ XII Levha Yasaları'nda ise 2 farklı yerde geçmektedir.¹¹² Zaleukos ve Kharondas'ın hukuk metinlerinde ne şekilde geçtiği hususunda malumat edinilemediği için, bu konuda muhakeme yapmak mümkün olmasa da, *Magna Graecia*'daki Hellen kentlerinde cari olan hukuk kurallarının, Roma yasalarına etkileri arasında bu meseleden de bahsedilmesi uygun olacaktır.

Roma'nın ilk yazılı hukuk metni olan XII Levha Yasaları, daha Antikçağ'da hukukçu, tarihçi, edip, hatip ve yazarların ilgi odağı olmuş, kimi zaman ehemmiyeti abartılarak da olsa, pek çok bilgin tarafından incelenmiş ve kaydedilmiş olan bu metinler üzerinde Hellen etkisi bulunup bulunmadığı, antik yazarların dahi alakasını celp etmiştir. Bu hususta Antikçağ tarihçisi E. Ruschenbusch, Cicero'nun metinlerinden yola çıkarak, dikkate değer bir görüş ileri sürmüştür; yazara göre Cicero, MÖ 80 civarında yazdığı *Pro Sexto Roscio Amerino* eserinde belli noktalarda Solon'un yasalarını kifayetsiz bulmuş,¹¹³ MÖ 56-55 dolaylarında kaleme aldığı *De Oratore* adlı yapıtında Hellen hukuk sistemini, Roma hukuku karşısında alaya alıp küçümserken,¹¹⁴ MÖ 54 yılında yazmış olduğu *De Republica*'da XII Levha Yasaları'nın teşkili sürecini konu edindiğinde Hellen Hukuku'nun etkileri ile alakalı herhangi bir bilgi

¹⁰⁹ Schiller, *Roman Law*, 157.

¹¹⁰ Latince "talio, -onis, f." şeklinde geçmekte olan bu sözcük, "zorunlu tazminat, kısasa kısas" gibi anlamları ifade etmektedir. Glare, *OLD*, 1901.

¹¹¹ Gagarin, *Early Greek Law*, 62, 66, ayrıca bkz.: Rudolf Engel, "Zaleukos", *Der Kleine Pauly Lexikon Der Antike* c. 5, Stuttgart: Alfred Druckenmüller Verlag, 1964, 1454 ; Rosalind Thomas, "Zaleucus", *The Oxford Classical Dictionary*, Third Edition, (ed. S. Hornblower ve A. Spawforth), New York: Oxford University Press, 1999, 1633.

¹¹² XII Tab., I, 10 ; VIII, 2.

¹¹³ Cic., S. Rosc., XXV, 70.

¹¹⁴ Cic., de or., I, 45, 198.

vermemiştir.¹¹⁵ Takvimler MÖ 52'yi gösterdiği vakit kaleme aldığı *De Legibus* eserinde ise Solon Yasaları'nın XII Levha Yasaları'na etkilerinden söz etmiştir.¹¹⁶ Ruschenbusch, bu duruma karşılık iki ihtimal olabileceğini belirtir; ya Cicero XII Levha Yasaları'na Hellen Hukuku'nun etki etmiş olduğunu MÖ 52'de öğrenmiştir, ya da bu bilgi ancak MÖ 54-52 yılları arasında ilk defa ortaya çıkarılmıştır. Ruschenbusch'a göre, Cicero'nun okuryazarlık düzeyi ve edebi kültürü dikkate alındığında, döneminde var olan, hele de üzerine eser kaleme aldığı bir bilgiden mahrum olma ihtimali yoktur; buradan hareketle, XII Levha Yasaları'na Hellen hukuk sistemlerinden etkiler bulunduğu yönündeki bilginin ancak MÖ 54-52 dolaylarında ilk defa ortaya konmuş olabileceğini ileri süren yazar, bu etkinin daha önceki yıllarda Hellen-Latin kültür dünyasında bilinmediğini ifade etmektedir.¹¹⁷ Burada gözden kaçan nokta şudur ki, Cicero, MÖ 70 yılı dolaylarında Sicilia Valisi Verres'e karşı üstlendiği dava için hazırladığı konuşma metninde de yasalardan bahis açmıştır; bu eserde Cicero, örf-adet, beslenme kültürü ve erdem kavramı (*virtus, virtutis, f.*) gibi pek çok önemli unsurun yanında, yasaların da Hellenler'den alınmış olduğunu ifade etmektedir.¹¹⁸ Doğrudan XII Levha Yasaları'nda bahis açılmamış olsa da, bu esere göre Cicero'nun, Roma yasaları üzerinde Hellen etkileri bulunduğu hususunda bilgi sahibi olduğunu görebiliyoruz. Bu durumda Ruschenbusch'un görüşü şu şekilde revize edilebilir: Cicero, Latin kültür dünyasında Hellen etkilerinin bulunduğu hususunu kabullenmekte, fakat Hellen hukuk sisteminde kifayyetli görmediği unsurları da eserlerinde açıklamaktan çekinmemekte, hatta kimi zaman durumu "yergi" seviyesine dek ulaştırabilmektedir.

¹¹⁵ Cic., rep., II, 36, 61.

¹¹⁶ Bu çalışma içerisindeki dipnotlarda, *De Legibus* eserine pek çok gönderme yapılmıştır.

¹¹⁷ Eberhard Ruschenbusch, "Die Zwölfafeln Und Die Römische Gesandtschaft Nach Athen." *Historia: Zeitschrift Für Alte Geschichte* 12, no. 2 (1963): 250-53. www.jstor.org/stable/4434794 (02.05.2020).

¹¹⁸ Cic., Verr., II, 72, 187.

Sonuç

XII Levha Yasaları ile, bu hukuk metinleri kaleme alınana kadar süregelen zaman içerisindeki Hellen hukuk sistemlerinin mukayese edilmeye ve ortak hususiyetlerin tespit edilerek, antik zamanların iki farklı kültür dünyası arasındaki etkileşimin ortaya konmaya çalışıldığı bu araştırmanın neticesinde, hukuk yapıları arasında en çok benzerlik görülen noktaların, modern hukuk terminolojisindeki tabiriyle, *Medeni Hukuk* alanına dahil olan kurallar oldukları söylenebilir. Öyle ki, kişilere, eşyaya, mirasa ve aileye has hükümleri de bünyesinde barındıran bu hukuk dalının, XII Levha Yasaları'nda ve bilhassa Gortyn Yasaları'nda önemli bir konuma sahip olduğu görülmektedir. Toplumlar arası etkileşim sürecinde, kültürel öğelerin alışverişi, zaman, mekan, şahıs ayrımı gözetmeksizin, her koşulda gerçekleşebildiğinden, ilk olarak ne zaman Hellen-Latin kültürleri arasında bir görenek teatisinin meydana geldiği sorusuna kesin yanıt verme imkanı bulunmamakta, bu durumdan mütevellit, XII Levha Yasaları üzerinde Hellen etkisinin ne zaman ve ne şartlarda başladığı ve hatta nasıl devam ettiği açıklanamamaktadır; buna karşılık, yasa maddeleri arasındaki şekli, tematik ve gramatik yakınlık doğrultusunda, daha önce hiçbir yazılı yasa metni teşkil etmemiş olan bir toplum, bu tip hususiyetleri de sosyal hafızada tutma yoluyla muhafaza etmiş olamayacağından, kodifikasyon işlemine girilmeden evvel, Romalılar tarafından Hellen kentlerinden en az birine elçilik heyeti yollanmış olduğu neticesine erişilmektedir. Bununla birlikte, içeriği incelediğimizde, henüz Hellen kentlerine nazaran ileri bir hukuki sistem ve kökleşmiş bir kültür yapısı bulunmadığından, Roma'nın bu kentlerin etkisiyle ortaya koyduğu yasa maddeleri de sınırlı olmuştur. Ne denli gelişmiş hukuk düzenleri incelenirse incelensin, bir toplumun kendi ihtiyaçlarına cevap veremeyecek durumda olan kuralları yönetici tabakanın uygulama ve bu tatbikatta başarılı olma ihtimali pek kısıtlıdır. Bu nedenle ifade edilmelidir ki, Romalılar belki de tarihlerinin en eski zamanlarından itibaren muhtelif kavimlerin ve pek tabii ki Hellen toplumunun etkisi altında kalmış ve bu etki kendisini hukuk alanında dahi tezahür ettirmiş olabilir; fakat Romalıların daha evvel hiç tecrübe etmedikleri hukuk yazım yöntem ve tekniklerini kavramak adına Hellen kentlerine sefirler yollamış oldukları, hazırlanan metinlerin şekli özellikleri nazarı itibara alındığında, açıkça anlaşılmaktadır. Öte yandan belki asırlar boyu süren kültürel etkilere, ve hukuk düzenlerinin araştırılması amacıyla yollanan sefirlere rağmen,

Roma'nın söz konusu dönemde kendi toplumu için tatbik edebileceği hukuk sisteminin sınırları, sosyal yapı dikkate alınarak çizilmek durumunda olduğundan, Hellen hukuk sistemlerinin XII Levha Yasaları'na etkileri tahditli olmuş, bu nedenle yasaların özü "Romalı" olarak kalmış ve bu halde uygulanmışlardır.

Kaynaklar

A) Antik Kaynaklar

Aristot., Ath., pol. : (Ἀριστοτέλης = Aristoteles, *Ἀθηναίων πολιτεία* = *Athenaion Politeia*) = Aristotle, *The Athenaian Constitution ; The Eudemian Ethics ; On Virtues and Vices*, with an English translation by H. Rackham, London/Cambridge: Harvard University Press (The Loeb Classical Library), 1932 ; Aristoteles, *Atinalıların Devleti*, 3. Basım, çev. A. Çokona, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016.

Aug. civ. : (Augustinus, *De Civitate Dei*) = Augustine, *City of God*, with an English translation by G. E. McCracken, I, Cambridge, Mass.: Harvard University Press (The Loeb Classical Library), 1957.

Cic. de or. : (Marcus Tullius Cicero, *De Oratore*) = Cicero, *De Oratore*, with an English translation, by E. W. Sutton, III, London / Cambridge, MA: Harvard University Press (The Loeb Classical Library), 1967.

Cic. leg. : (Marcus Tullius Cicero, *De Legibus*) = M. Tulli Ciceronis, *De Re Publica ; De Legibus ; Cato Maior De Senectute ; Laelius De Amicitia* ; J. G. F. Powell, New York: Oxford University Press, (The Loeb Classical Library), 2006.

Cic. rep. : (Marcus Tullius Cicero, *De Legibus*) = M. Tulli Ciceronis, *De Re Publica ; De Legibus ; Cato Maior De Senectute ; Laelius De Amicitia* ; J. G. F. Powell, New York: Oxford University Press, (The Loeb Classical Library), 2006.

Cic. S. Rosc. : (Marcus Tullius Cicero, *pro Sexto Roscio Amerino*) = Cicero, *Pro Quinctio ; Pro Roscio Amerino ; Pro Roscio Comoedo ; On the Agrarian Law* ; with and English translation by J. H. Freese, VI, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, (The Loeb Classical Library), 1930.

Cic. top. : (Cicero, *Topica*) = Cicero, *On Invention ; The Best Kind of Orator ; Topics*, with an English translation by H. M. Hubbell, II, Cambridge, Mass.: Harvard University Press (The Loeb Classical Library), 1949.

Cic. Tusc. : (Cicero, *Tusculanae Disputationes*) = Cicero, *Tusculan Disputations*, with an English translation by J. E. King, XVIII, Cambridge, Mass.: Harvard University Press (The Loeb Classical Library), 1927.

Cic. Verr. : (Marcus Tullius Cicero, *in Verrem actio 2*) = Cicero, *Against Caecilius ; Against Verrest*, Part 1 ; Part 2, Books 1-2 ; with an English translation by L.

H. G. Greenwood, VII, Cambridge, Mass.: Harvard University Press (The Loeb Classical Library), 1928.

Dig. : (*Digesta Iustiniani*), *The Digest of Justinian* vol.1, (ed. A. Watson), Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1998.

Dig. (a). : (*Digesta Iustiniani*), *The Digest of Justinian* vol.4, (ed. A. Watson), Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1998.

Diod. : (Diodorus Siculus, *Ιστορικὴ Βιβλιοθήκη*), = Diodorus : *Bibliotheca Historica*, vol.: II, ed.3, Edidit : Fr. Vogel, Hemsbach, Teubneriana, 1985.

Dion. Hal. : (Dionysios Halikarnasseus, *Ρωμαϊκὴ Αρχαιολογία*) = Dionysius of Halicarnassus, *The Roman Antiquities*, with an English translation by E. Cary, VI, London / Cambridge, MA: Harvard University Press (The Loeb Classical Library), 1963.

Gai. Inst. : (Gaius, *Institutiones*) = Gai *Institutiones*, 2nd Edition, (ed. E. Seckel ve B. Kübler), Berlin, 1935.

Gell. : (Aulus Gellius, *Nostes Atticae*) = Gellius, *Attic Nights*, with an English translation by J. C. Rolfe, I, Harvard University Press, (The Loeb Classical Library), 1927.

Gor. : (Gortyn Yasaları) = R. F. WILLETTS, *The Law Code of Gortyn*, Berlin, 1967.

Hdt. : (Herodotos, *ἱστορία*) = Herodotus, *Books I-II*, with an English translation by A. D. Godley, I, Cambridge/London: Harvard University Press (The Loeb Classical Library), 1975 ; Herodotos, *Tarih*, 11. Baskı, çev. M. Ökmen, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.

Hom., Il. : (Homeros, *Ilias*) = Homer, *The Iliad*, with an English translation by A. T. Murray, I, London/New York, Harvard University Press (The Loeb Classical Library), 1928 ; Homeros, *İlyada*, çev. A. Erhat – A. Kadir, 2. Basım, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.

Hom., Od. : (Homeros, *Odysseia*) = Homer, *The Odyssey*, with an English translation by A. T. Murray, I, Cambridge/London, Harvard University Press (The Loeb Classical Library), 1945 ; Homeros, *Odysseia*, çev. A. Erhat – A. Kadir, 2. Basım, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.

Liv. : (Titus Livius, *Ab Urbe Condita*) = Livy, *History of Rome*, with an English translation by B. O. Foster, II, London / Cambridge, MA: Harvard University Press (The Loeb Classical Library), 1939.

Plin. : (Gaius Plinius Secundus, *Naturalis Historia*) = Pliny the Elder, *NH*, by K. F. T. Mayhoff Lipsiae, Teubner, 1906 ; Pliny the Elder, *Natural History*, with an English translation by H. Rackham, I, Cambridge, Harvard University Press (The Loeb Classical Library), 1938.

Plut., Lykr. : (Plutarkhos, *Lykurgos*) = Plutarch's Lives: *Theseus and Romulus ; Lycurgus and Numa ; Solon and Publicola*, with an English translation by B. PERRIN, I, Cambridge, MA / London, Harvard University Press (The Loeb Classical Library), 1967 ; *Paralel Hayatlar: Lykurgos'un Hayatı*, 3. Basım, çev. S. Eyüboğlu – V. Günyol, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.

Plut., Sol. : (Plutarkhos, *Solon*) = Plutarch's Lives: *Theseus and Romulus ; Lycurgus and Numa ; Solon and Publicola*, with an English translation by B. PERRIN, I, Cambridge, MA / London, Harvard University Press (The Loeb Classical Library), 1967.

Strab. : (Strabon, *Geographika*) = *The Geography of Strabo*, with an English translation by H. L. Jones, VI, London/Cambridge, Harvard University Press (The Loeb Classical Library), 1960 ; *Geographika XII – XIII – XIV*, 4. Baskı, çev. A. Pekman, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2000.

XII Tab. : (*Duodecim Tabularum*) = Remains of Old Latin III, Lucilius ; *The Twelve Tables*, newly edited and translated by E. H. Warmington, London / Cambridge, MA: Harvard University Press (The Loeb Classical Library), 1938.

B) Modern Kaynaklar

ALEXANDER, M. C., "Law in the Roman Republic", *A Companion To The Roman Republic*, (ed. N. Rosenstein ve R. Morstein-Marx), Oxford: Blackwell Publishing, 2006.

ALY, W., "Solon", *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*. 3/A-1: 946-978, Stuttgart: J. E. Metzlersche Verlagsbuchhandlung, 1927.

ATLAN, S., *Roma Tarihi'nin Ana Hatları I. Kısım Cumhuriyet Devri*, Ankara: TTK Yayınları, 2014.

AUBERT, J. J., “The Republican Economy And Roman Law: Regulation, Promotion, Or Reflection?”, *The Cambridge Companion To The Roman Republic*, 2nd Edition, 160-178, (ed. Harriet I. Flower), New York: Cambridge University Press, 2014.

BALDUS, C., “Possession In Roman Law”, *The Oxford Handbook of Roman Law and Society*, 537-552, (ed. P. J. Du Plessis, C. Ando ve K. Tuori), Oxford: Oxford University Press, 2016.

BEARD, M., *SPQR Antik Roma Tarihi*, çev. İ. Sağlamer, İstanbul: Pegasus Yayınları, 2018.

BERGER, A., “Tabulae duodecim”, *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*. 4/A-2: 1900-1949, Stuttgart: J. B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung, 1932

BERGER, A., “Twelve Tables”, *The Oxford Classical Dictionary*, 929, (ed. M. Cary, H. H. Scullard vd.), Oxford: Oxford University Press, March 1949.

BERGER, A., *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*, Philadelphia: The American Philosophical Society Independence Square, 1953.

BERGER, A., ve NICHOLAS, B., “Twelve Tables”, *The Oxford Classical Dictionary*, 1100, (ed. N. G. L. Hammond ve H. H. Scullard), Second Edition, Oxford: Clarendon Press, 1970.

BROUGHTON, T. R. S., *The Magistrates of The Roman Republic 509 B.C. – 100 B.C.* v.1, New York: The American Philological Association, 1951.

BRYEN, A. Z., “Crimes Against The Individual: Violence And Sexual Crimes”, *The Oxford Handbook of Roman Law and Society*, 322-332, (ed. P. J. Du Plessis, C. Ando ve K. Tuori), Oxford: Oxford University Press, 2016.

BÜRCHNER, L., “Gortyn”, *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*. 7/2: 1665-1671, Stuttgart: J. B. Metzlersche Buchhandlung, 1912.

CADOUX, T. J., ve RHODES, P. J. “hetaireiai”, *The Oxford Classical Dictionary*, Fourth Edition, 680, (ed. S. Hornblower ve A. Spawforth), Oxford: Oxford University Press, 2012,

CAILLEMER, E., “Gortyniorum Leges”, *Dictionnaire Des Antiquités Grecques Et Romaines*, 2/2: 1630-1645, (ed. C. V. Daremberg ve E. Saglio), Paris: Librairie Hachette Boulevard Saint-Germain, 1896.

CANTARELLA, E., "Women And Patriarchy In Roman Law", *The Oxford Handbook of Roman Law and Society*, 419-431, (ed. P. J. Du Plessis, C. Ando ve K. Tuori), Oxford: Oxford University Press, 2016.

CANTARELLA, E., "Homeros Hukuku", *Antik Yunan*, 313-316, (ed. Umberto Eco), İstanbul: Alfa Tarih, 2017.

COLEMAN-NORTON, P. R., "Cicero's Contribution to the Text of the Twelve Tables", *The Classical Journal*, Vol. 46, No. 2 (Nov., 1950), 51-60, The Classical Association of the Middle West and South, Inc. (CAMWS).

CONANT, E. B., "The Laws of the Twelve Tables." *St. Louis Law Review*, vol. 13, no. 4, June 1928, 231-245.

CRAWFORD, M. H., *Roman Statutes* Vol. II, London: Institute of Classical Studies University of London, 1996.

CRAWFORD, M. H., "Twelve Tables", *The Oxford Classical Dictionary*, Third Edition, 1565-1566, (ed. S. Hornblower ve A. Spawforth), New York: Oxford University Press, 1999.

CURSI, M. F., "The Scope And Function Of Civil Wrongs In Roman Society", *The Oxford Handbook of Roman Law and Society*, 596-606, (ed. P. J. Du Plessis, C. Ando ve K. Tuori), Oxford: Oxford University Press, 2016.

ÇELGİN, G., *Eski Yunanca-Türkçe Sözlük*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2011.

DEGRASSI, A., *Fasti Capitolini*, Corso Racconigi: Società per Azioni Gb. Paravia & C. Torino, 1954.

DEMİRCİOĞLU, H., *Roma Tarihi I. Cilt Cumhuriyet I. Kısım Menşe'lerden Akdeniz Havzasında Hakimiyet Kurulmasına Kadar*, 5. Baskı, Ankara: TTK Yayınları, 2011.

DRUMMOND, A., "Decemvirates, First and Second", *The Oxford Classical Dictionary*, Third Edition, 435, (ed. S. Hornblower ve A. Spawforth), New York: Oxford University Press, 1999.

DÜLL, R., *Das Zwölftafelgesetz*, 4. verbesserte Auflage, München: Ernst Heimeran Verlag, 1971.

EHRENBERG, V., "Gortyn", *OCD² The Oxford Classical Dictionary*, 472, (ed. N. G. L. Hammond ve H. H. Scullard), Second Edition, Oxford: Clarendon Press, 1970.

EHRENBERG, V. - NIXON, L. F. - PRICE, S. R. F., “Gortyn, Gortyn law code”, *The Oxford Classical Dictionary*, Third Edition, (ed. S. Hornblower ve A. Spawforth), 643, New York: Oxford University Press, 1999.

ELIOT, S., *Liberty of Rome: History*. With an Historical Account of the Liberty of Ancient Nations, New York: G. P. Putnam – London: R. Bentley, 1849.

ENGEL, R., “Zaleukos”, *Der Kleine Pauly Lexikon Der Antike* 5: 1454 Stuttgart: Alfred Druckenmüller Verlag, 1964.

FORREST, W. G., “Lycurgus (2)”, *The Oxford Classical Dictionary*, (ed. N. G. L. Hammond ve H. H. Scullard), Second Edition, 628-629, Oxford: Clarendon Press, 1970.

FORSYTHE, G., *A Critical History of Early Rome: From Prehistory to the First Punic War*, Berkeley: University of California Press, 2005.

GAGARIN, M., *Early Greek Law*, Berkeley: University of California Press, 1989.

GLARE, P. G. W. (ed.), *Oxford Latin Dictionary*, Oxford: At the Clarendon Press, 1968.

GOMME, A. W., “Solon”, *The Oxford Classical Dictionary*, (ed. M. Cary, H. H. Scullard vd.), 847, Oxford: Oxford University Press, March 1949.

GOMME, A. W., ve RHODES, P. J., “archontes”, *The Oxford Classical Dictionary*, Fourth Edition, (ed. S. Hornblower ve A. Spawforth), 144-145, Oxford: Oxford University Press, 2012.

GOMME, A. W., CADOUX, T. J., ve RHODES, P. J., “Solon”, *The Oxford Classical Dictionary*, Fourth Edition, (ed. S. Hornblower ve A. Spawforth), 1380, Oxford: Oxford University Press, 2012.

GRUEN, E. S., “Romans and Others”, *A Companion To The Roman Republic*, 459-477, (ed. N. Rosenstein ve R. Morstein-Marx), Blackwell Companions To The Ancient World, Oxford: Blackwell Publishing Ltd, 2006.

HARRIES, J., “Roman Law Codes and the Roman Legal Tradition”, *Beyond Dogmatics Law and Society in the Roman World*, 85-104, (ed. J. W. Cairns ve P. Du Plessis), Edinburgh: Edinburgh University Press, 2007.

HEURGON, J., *The Rise Of Rome To 264 B.C.*, trns. J. Willis, Berkeley and Los Angeles: University Of California Press, 1973.

HIGHET, G., “sodales”, *The Oxford Classical Dictionary*, (ed. N. G. L. Hammond ve H. H. Scullard), Second Edition, 998-999, Oxford: Clarendon Press, 1970.

HOWATSON, M. C., (ed.), *Oxford Antikçağ Sözlüğü*, 2. Baskı, çev. Faruk Ersöz, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2015.

HÖLKESKAMP, K. J., “Under Roman Roofs: Family, House, and Household”, *The Cambridge Companion To The Roman Republic*, 2nd Edition, 101-126, (ed. Harriet I. Flower), New York: Cambridge University Press, 2014.

HUMBERT, G., “Decemviri”, *Dictionnaire Des Antiquités Grecques Et Romaines*, 2/1: 31-33, (ed. C. V. Daremberg ve E. Saglio), Paris: Librairie Hachette Boulevard Saint-Germain, 1892,

İPLİKÇİOĞLU, Bülent, *Hellen ve Roma Tarihi'nin Anahatları*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2007.

İPLİKÇİOĞLU, Bülent, *Eskibatu Tarihi I Giriş, Kaynaklar, Bibliyografya*, 2. Baskı, Ankara: TTK Yayınları, 2015.

JAKAB, É., “Inheritance”, *The Oxford Handbook of Roman Law and Society*, 498-509, (ed. P. J. Du Plessis, C. Ando ve K. Tuori), Oxford: Oxford University Press, 2016.

JOLOWICZ, H. F., *Historical Introduction to the Study of Roman Law*, 2nd Edition, London: Cambridge University Press, 1965.

JONES, Peter, *Geldim Gördüm Yendim Romalılar Hakkında Bilmek İsteyeceğiniz Her Şey*, çev. F. Sezer, İstanbul: Say Yayınları, 2016.

KAHRSTEDT, U., “Lykurgos”, *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*. XIII/2: 2442-2445, Stuttgart: Alfred Druckenmüller Verlag, 1927.

KINZL, K., “Lykurgos (4)”, *Der Kleine Pauly Lexikon Der Antike*, 3: 823-824, Stuttgart: Alfred Druckenmüller Verlag, 1964.

KIRCHNER, I., *Prosopographia Attica II (Λ – Ω)*, Berlin: Typis et Impensis Georgii Reimeri, 1903.

KOCOUREK A., and WIGMORE J. H., *Sources of Ancient and Primitive Law*, Boston: Little Brown and Co, 1915.

KOÇAK, T., Geç Antik Çağ'da (Doğu Roma) Bizans Hukukunun Tarihi Seyri. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 21(Prof. Dr. Fuat Sezgin Özel Sayısı), (2019): 125-132.

KOOPS, E., "Price Setting And Other Attempts To Control The Economy", *The Oxford Handbook of Roman Law and Society*, 609-620 (ed. P. J. Du Plessis, C. Ando ve K. Tuori), Oxford: Oxford University Press, 2016.

KÜBLER, B., "Decemviri", *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*. 4/2: 2256-2265, Stuttgart: J. B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung, 1901.

LAUFFER S., *Griechenland Lexikon der historischen Stätten* Von den Anfängen bis zur Gegenwart, München: Verlag C. H. Beck, 1989.

LIDDELL H. G., - SCOTT R., *A Greek-English Lexicon With a Revised Supplement*, Oxford: Clarendon Press, 1940.

LIDDELL H. G., - SCOTT R., *A Greek-English Lexicon*, Oxford: Clarendon Press, 1996.

MANSEL, A. M., *Ege ve Yunan Tarihi*, 10. Baskı, Ankara: TTK Yayınları, 2014.

MEDICUS, D., "Tabulae duodecim", *Der Kleine Pauly Lexikon Der Antike* 5: 482-484, Stuttgart: Alfred Druckenmüller Verlag, 1964,

MEYER, E., "Gortyn", *Der Kleine Pauly Lexikon Der Antike* 2: 855-856, Stuttgart: Alfred Druckenmüller Verlag, 1964.

MOMIGLIANO, A., "Decemviri", *The Oxford Classical Dictionary*, 257, (ed. M. Cary, H. H. Scullard vd.), Oxford: Oxford University Press, March 1949.

MOMMSEN, Theodor, *The History of Rome* vol.1, trns. William P. Dickson, London: Richard Bentley & Son, 1894.

MOUSOURAKIS, G., *A Legal History Of Rome*, London and New York: Routledge Taylor & Francis Group, 2007.

MOREY, W. C., *Outlines of Roman Law: Comprising Its Historical Growth and General Principles*, New York: G. P. Putnam's sons, 1894.

NASMITH, D., *Outline of Roman History from Romulus to Justinian*, London: Butterworths 7 Fleet Streets, 1890.

NIEBUHR, B. G., *Lectures on the History of Rome From the Earliest Times to Fall of the Western Empire*, v.1, 2nd Edition, London: Taylor Walton and Maberly, 1850.

NORTH, J. A., “sodales”, *The Oxford Classical Dictionary*, Third Edition, 1420, (ed. S. Hornblower ve A. Spawforth), New York: Oxford University Press, 1999.

PEPE, L., “Yunan Hukuku”, *Antik Yunan içinde*, (ed. Umberto Eco), 316-323, İstanbul: Alfa Tarih, 2017.

PEPE, L., “Drakon’un Cinayet Yasası”, *Antik Yunan içinde*, (ed. Umberto Eco), 327-330, İstanbul: Alfa Tarih, 2017.

PORALLA, P., *Prosopographie Der Lakedaimonier bis auf die Zeit Alexanders des Großen*, Breslau: Kommissions-Verlag von J. Max & Comp., 1913.

PRYCE, F. N., LANG, M. L. ve VICKERS, M., “measures”, *The Oxford Classical Dictionary*, Fourth Edition, 917, (ed. S. Hornblower ve A. Spawforth), Oxford: Oxford University Press, 2012.

RADICE, B., *Who’s Who In The Ancient World*, New York: Penguin Books, 1973.

ROBY, H. J., “Twelve Tables Of Gortyn”, *Law Quarterly Review*, vol. 2, no. 2, 1886, 135-152.

ROSELAAR, S. T., “The Concept of Conubium in the Roman Republic”, *New Frontiers Law and Society in the Roman World*, 102-122, (ed. P. J. Du Plessis), Edinburgh: Edinburgh University Press, 2013.

SCHILLER, A. A., *Roman Law: Mechanisms of Development*, New York: Mouton Publishers, 1978.

SMITH, W., *Dictionary of Greek and Roman Antiquities*, Boston: Little Brown and Company, 1859.

STANZIONE, N. J., "Reconstructing the Twelve Tables: Some Problems and Challenges," *18 Digest: National Italian American Bar Association Law Journal* (2010): 21-36.

STEINBERG, M., “The Twelve Tables and Their Origins: An Eighteenth-Century Debate”, *Journal of the History of Ideas*, Vol. 43, No. 3, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, (Jul. - Sep., 1982): 379-396.

TAHİROĞLU, B., - ERDOĞMUŞ, B., *Roma Hukuku Dersleri, Tarihi Giriş - Hukuk Tarihi - Genel Kavramlar - Usul Hukuku*, 13. Baskı, İstanbul: Der Yayınları, 2019.

TELLEGEN-COUPERUS, O., *A Short History of Roman Law*, Taylor and Francis e-Library, 2003.

THOMAS, R., “Zaleucus”, *The Oxford Classical Dictionary*, Third Edition, 1633, (ed. S. Hornblower ve A. Spawforth), New York: Oxford University Press, 1999.

UMUR, Z., *Roma Hukuku*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayını, 1982.

ÜÇER, M., *Roma Hukuku*, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2018.

VERVAET, F. J. “Magistrates who Made and Applied the Law”, *The Oxford Handbook of Roman Law and Society*, 219-233, (ed.: P. J. Du Plessis, C. Ando ve K. Tuori), Oxford: Oxford University Press, 2016.

VOLKMANN, H., “Solon”, *Der Kleine Pauly Lexikon Der Antike 5*: 262-266, Stuttgart: Alfred Druckenmüller Verlag, 1964.

WALDE, A., *Lateinisches Etymologisches Wörterbuch*, Zweite Umgearbeitete Auflage, Heidelberg: Carl Winter’s Universitätsbuchhandlung, 1910.

WALTON, F. P., *Historical Introduction to the Roman Law*, Edinburgh: William Green & Sons, 1903.

WARRINGTON, J., *Every Man’s Classical Dictionary 800 B.C. – A.D. 337*, London: J. M. Dent & Sons LTD, 1961.

WILLETS, R. F., *The Civilization of Ancient Crete*, Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1977.